

Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
Філологічний факультет
Кафедра сучасної української мови

**ОБРАЗ РІДНОГО КРАЮ В ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ С. ВОРОБКЕВИЧА:
ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНИЙ І МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТИ**

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:

здобувач другого рівня вищої освіти
ОПП «Українська мова та література»
спеціальності 014 Середня освіта

Кушнірук Христина Іванівна

Керівник:

кандидат філологічних наук,
доцент Шатілова Н. О.

Рецензент: _____

До захисту допущено:

протокол засідання кафедри №7
від «25» листопада 2024 р.

Завідувач кафедри _____ проф. Світлана ШАБАТ-САВКА

Чернівці – 2024

АНОТАЦІЯ

Кушнірук Х. І. Образ рідного краю в художніх текстах С. Воробкевича: лінгвостилістичний і методичний аспекти.

Кваліфікаційну роботу присвячено аналізу мовних засобів, що змальовують образ рідного краю в художніх текстах С. Воробкевича та розкриттю лінгводидактичного потенціалу текстів про рідний край на уроках української мови в ЗЗСО.

Узагальнено погляди науковців на специфіку художнього тексту як мовно-естетичного феномену та виокремлено основні ознаки ключових слів. На багатому фактичному матеріалі простежено асоціативно-образні номінації до ключового слова «Буковина» в ідіостилі С. Воробкевича, з'ясовано специфіку й функційний потенціал мовних одиниць, що розкривають географічний, історичний та етнографічний образ рідного краю в художньому дискурсі митця, відтворюючи своєрідність його авторського мовомислення.

Окреслено навчально-виховний потенціал патріотичних текстів письменників рідного краю як засобів формування художньо-естетичних цінностей школярів в аспекті текстоцентричного підходу до вивчення мовних явищ; проаналізовано навчальні програми та підручники з української мови й розроблено систему традиційних та інтерактивних вправ і завдань, що сприятимуть формуванню національно-мовної особистості учня / учениці ЗЗСО на уроках української мови.

Ключові слова: С. Воробкевич, художній текст, мовний образ, ключове слово, текстоцентричний підхід до вивчення мовних явищ, національно-мовна особистість учня / учениці ЗЗСО.

ABSTRACT

Kushniruk K. I. The image of the native land in the work of S. Vorobkevich: linguistic stylistic and methodical aspects.

The qualification work is devoted to the analysis of linguistic means that depict the image of the native land in the artistic texts of S. Vorobkevich and to the disclosure of the linguistic didactic potential of the texts about the native land in the Ukrainian language lessons at in general secondary education institutions.

The views of scientists on the specificity of the artistic text as a linguistic and aesthetic phenomenon are summarized and the main features of key words are highlighted. The associative-figurative nominations for the key word "Bukovyna" in S. Vorobkevich's idiosyncrasy are traced on the rich factual material, the specificity and functional potential of language units that reveal the geographical, historical and ethnographic image of the native land in the artistic discourse of the artist, reproducing the originality of his author's language thinking

The educational and educational potential of the patriotic texts of the writers of the native region as a means of forming the artistic and aesthetic values of schoolchildren in the aspect of the text-centric approach to the study of linguistic phenomena is outlined; educational programs and textbooks on the Ukrainian language were analyzed and a system of traditional and interactive exercises and tasks was developed, which will contribute to the formation of the national-linguistic personality of the student in the lessons of the Ukrainian language.

Key words: S. Vorobkevich, artistic text, linguistic image, keyword, text-centric approach to the study of linguistic phenomena, national-linguistic personality of a student of general secondary education institutions.

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ.....	2
ABSTRACT.....	3
СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	6
ВСТУП.....	7
Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОБРАЗУ РІДНОГО КРАЮ В ХУДОЖНІЙ МОВОТВОРЧОСТІ.....	12
1.1. Художній текст як мовно-естетичний феномен.....	12
1.2. Ключові слова в художньому тексті: визначення й основні ознаки.....	14
1.3. Роль вивчення творчості письменників рідного краю у формуванні мовної особистості школярів.....	17
1.4. Буковина в житті та творчості С. Воробкевича.....	21
Висновки до розділу 1.....	27
Розділ 2. МОВНІ ЗАСОБИ ТВОРЕННЯ ОБРАЗУ БУКОВИНИ В ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ С. ВОРОБКЕВИЧА.....	28
2.1. Буковина як ключове слово в художньому дискурсі С. Воробкевича.....	28
2.2. Мовний образ Буковини в текстовому просторі художніх творів С. Воробкевича.....	35
2.2.1. Географічний образ Буковини.....	35
2.2.2. Історичний образ Буковини.....	41
2.2.3. Етнографічний образ Буковини.....	49
Висновки до розділу 2.....	55
Розділ 3. ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ОБРАЗУ РІДНОГО КРАЮ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ЗЗСО.....	56
3.1. Текстоцентричний підхід до вивчення мовних явищ.....	57
3.2. Тексти про рідний край як засіб формування соціокультурної компетентності учнів ЗЗСО на уроках української мови.....	61
3.3. Методичні рекомендації щодо вивчення образу Буковини на уроках української мови:	

3.3.1. Традиційні вправи й завдання.....	66
3.3.2. Інтерактивні вправи й завдання.....	69
Висновки до розділу 3.....	72
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	77
ДОДАТКИ.....	85
<i>Додаток А. Асоціативні ознаки, що розкривають мовний образ Буковини в поезії С. Воробкевича.....</i>	<i>85</i>
<i>Додаток Б. План-конспект інтегрованого уроку (на матеріалі текстів С. Воробкевича).....</i>	<i>93</i>

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- ЗЗСО** – заклад загальної середньої освіти.
- НУШ** – нова українська школа.
- ТСУМ** – Тлумачний словник української мови: в 20 т. НАН України, Укр. мов.-інформ. фонд. Київ : Наукова думка, 2010. URL: <https://sum20ua.com/Entry/index?wordid=1&page=0>
- СУМ** – Словник української мови: в 11-ти т. Київ : Наукова думка, 1970–1980. URL: <http://sum.in.ua/>
- I** – Воробкевич І. І. Твори Ізидора Воробкевича: у 3 т. Львів : Просвіта, 1909. Поезії. 420 с.
- II** – Воробкевич І. І. Твори Ізидора Воробкевича: у 3 т. Львів : Просвіта, 1911. Т. 2: Оповідання. 412 с.

ВСТУП

«Кожен чільний письменник – чи він слов'янин, чи німець, чи француз, чи скандинавець, – є наче дерево, що своїм корінням впирається якомога глибше і міцніше в свій рідний, національний ґрунт, намагається ввісати в себе і переварити в собі якнайбільше його живих соків, а своїм пнем і кроною поринає в інтернаціональній атмосфері ідейних інтересів, наукових, суспільних, естетичних і моральних змагань. Тільки той письменник може мати якесь значення, хто має і вміє цілій освіченій людськості сказати якесь своє слово в такій формі, яка б найбільше відповідала його національній вдачі» – переконливо зазначає вчитель-методист О. Задоренко [16, с. 185]. Саме таким митцем вважаємо й Буковинського Жайвора – С. Воробкевича, багатогранну особистість, пам'ятник якому красується у сквері поблизу Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича. Отець Ізидор з книгою в руках – символічний образ того, що ми повинні розвиватися, не стояти на місці, що спонукає нас глибше пізнати спадщину нашого відомого крайнина.

Багатогранна діяльність С. Воробкевича привертала увагу багатьох науковців. Відзначимо передусім науковий доробок викладачів Чернівецького університету: літературознавчу діяльність письменника дослідили П. Никоненко та М. Юрійчук, видавши 2003 р. монографію «Сидір Воробкевич: Життя і творчість» [37], згодом П. Никоненко видав одноосібну працю «Буковинський Жайвір. Сторінки життєпису С. Воробкевича» [36], мову творів буковинського митця проаналізували в монографії «*Пишу, як серце диктує...*» (Ідіостиль Сидора Воробкевича) О. Кульбабська та Н. Шатілова [26]. Популяризаторську руку доклали і В. Лесин, і О. Романець, які разом уклали збірку «Вибрані твори» [28], а М. Юрійчук з М. Івасюком поширили видання «Сидір Воробкевич. Твори» [7].

В окремих наукових статтях розглянули творчість С. Воробкевича й такі науковці, як В. Антофійчук, Н. Бабич, П. Баб'як, Т. Бикова, В. Васкан, Я. Вишпінська, В. Гадзінський, В. Гнатюк, Ю. Гречанюк, Ю. Гусар, А. Добрянський, О. Залуцький, М. Івасюк, С. Кирилюк, І. Кідещук, Л. Ковалець,

Н. Козачук, А. Коржупова, О. Крицевий, А. Кушніренко, В. Лесин, Б. Мельничук, П. Никоненко, О. Огоновський, Ф. Погребенник, О. Попович, С. Процик, В. Процюк, В. Радзикеви́ч, О. Савчук, В. Сімович, С. Смаль-Стоцький, С. Троян, Г. Чолкан, В. Цеглинський, В. Шабліовський, Н. Швайчук, М. Юрійчук та ін. [26, с.13–14].

Вивченню мовних особливостей художніх текстів митця присвячено окремі наукові розвідки (Н. Гуйванюк, Р. Козак, О. Кульбабська, Н. Мойсюк, Н. Руснак, С. Шабат-Савка) тощо. Низку наукових студій про різнорівневі особливості мови художніх творів С. Воробкевича опублікувала Н. Шатілова одноосібно та в співавторстві [27; 52]. Утім, мовний образ рідного краю в ідіюстилі нашого видатного краянину ще не був предметом окремого наукового опису. Не з'ясовано вповні й значення патріотичних текстів буковинського письменника для формування й розвитку мовної особистості учня як «пріоритетного напрямку сучасної української лінгводидактики» [8, с. 7], що й визначає **актуальність** нашого наукового дослідження.

Мета магістерської роботи – розкрити мовний образ Буковини в художніх творах С. Воробкевича та окреслити лінгводидактичний потенціал текстів про рідний край на уроках української мови у ЗЗСО.

Реалізація мети передбачає виконання таких **завдань**:

1) опрацювати науково-методичну літературу з теми дослідження та простежити роль вивчення творчості письменників рідного краю у формуванні мовної особистості учня / учениці ЗЗСО;

2) сформувати картотеку фактичного матеріалу, що розкриває географічний, історичний та етнографічний образ Буковини в мовотворчості С. Воробкевича;

3) простежити асоціативно-образні номінації до ключового слова Буковина, що розкривають мовний образ рідного краю в художній мові митця, відтворюючи своєрідність його авторського мовомислення;

4) з'ясувати навчально-виховний потенціал патріотичних текстів як засобів формування художньо-естетичних цінностей школярів на уроках

української мови в аспекті текстоцентричного підходу;

5) відібрати фрагменти з творів С. Воробкевича про Буковину, які можна використати як навчальні тексти на уроках української мови, та розробити вправи й завдання до них;

6) укласти додатки, матеріали яких можна використати в освітньому процесі.

Об'єктом дослідження є мова художньої спадщини С. Воробкевича, а також навчальні програми й підручники з української мови для учнів ЗЗСО.

Предмет дослідження – мовні засоби, що відтворюють образ рідного краю в текстах С. Воробкевича.

Матеріал дослідження – картотека фактичного матеріалу з художніх творів С. Воробкевича, сформована методом суцільної вибірки.

Джерельною базою дослідження послужили автентичні видання поетичних і прозових творів С. Воробкевича, що їх упорядкував О. Маковей [71; 72] (цитуючи, дотримуємося правописної системи видання). Аналіз особливостей вивчення текстів про рідний край на уроках української мови в ЗЗСО передбачав звернення до навчальних програм та шкільних підручників [58; 59; 60; 61; 62; 63; 64; 65; 66; 67; 68; 69; 70].

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що образ рідного краю в текстах С. Воробкевича проаналізовано в його географічному, історичному та етнографічному виявах. На основі дібраного фактичного матеріалу запропоновано систему вправ традиційного та інноваційного характеру, що допоможуть учителям здійснити комплексну роботу над вивченням образу рідного краю на уроках української мови, а також сприятимуть патріотичному вихованню учнів, формуванню їх національно-мовної особистості.

Методи дослідження. Відповідно до поставленої мети й окреслених завдань магістерської роботи застосовано такі методи: описовий з прийомами наскрізного виписування (для створення картотеки фактичного матеріалу), лінгвістичного спостереження (для вибірки фактичного матеріалу й фіксації наукових фактів), узагальнення та систематизації (для інтерпретації фактичного

матеріалу), класифікації (для поділу й групування мовних одиниць за певними ознаками), семантико-стилістичного й контекстуального аналізу (для інтерпретації мовного образу рідного краю в географічному, історичному та етнографічному вимірах), зіставлення й порівняння (для аналізу навчальних програм та підручників з української мови для ЗЗСО), експертного оцінювання (для збору думок науковців про роль вивчення творчості письменників рідного краю у формуванні мовної особистості учня / учениці ЗЗСО).

Теоретичне значення магістерської роботи полягає в тому, що її результати доповнюють наукові студії про ідіостиль С. Воробкевича. До наукового обігу вперше введено цікавий фактичний матеріал, дібраний з творів буковинського письменника, який запропоновано використовувати як навчальні тексти в шкільній практиці викладання української мови.

Практичне значення роботи. Матеріали дослідження допоможуть вчителям української мови та літератури звернути увагу учнівського колективу на постать С. Воробкевича, зважаючи на його поетичні та прозові тексти, зацікавити патріотичними рядками не тільки на уроках української мови, але й на уроках літератури рідного краю, факультативних заняттях, засіданнях лінгвістичних гуртків тощо. Запропоновані вправи традиційного та інноваційного характеру можна використати під час педагогічної практики в ЗЗСО, а також у подальшій професійній діяльності.

Апробація результатів роботи відбулася на:

- щорічних студентських наукових конференціях Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича: секція «Лінгвостилістичні аспекти письменницького ідіолекту» (6 квітня 2022 р.), секція «Лінгводидактичні засади вивчення української мови» (25 квітня 2023 р.), секція «Інноваційні технології викладання української мови» (16 квітня 2024 р.);

- Міжнародній науковій конференції «Актуальні проблеми синтаксису: сучасний стан і перспективи дослідження», присвяченої 75-річчю від дня народження професора Ніни Гуйванюк: секція «Експресивний синтаксис і письменницький мовостиль» (15 листопада 2024 р.).

Публікації. З теми магістерської роботи опубліковано тези доповідей у збірниках матеріалів наукових конференцій:

1. **Кушнірук Х.** Ключове слово *Буковина* в поетичних текстах С. Воробкевича. *Матеріали студентської наукової конференції Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*. Філологічний факультет. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2022. С. 115–116.

2. **Кушнірук Х.** Тексти патріотичного характеру як дидактичний матеріал на уроках української мови в ЗЗСО (на матеріалі поезії С. Воробкевича). *Матеріали студентської наукової конференції Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*. Філологічний факультет. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2023. С. 113–114.

3. **Кушнірук Х.** Роль вивчення творчості письменників рідного краю у формуванні мовної особистості учнів ЗЗСО. *Матеріали студентської наукової конференції Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*. Філологічний факультет. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2023. С. 93–94.

4. **Шатілова Н., Кушнірук Х.** Лінгводидактичний потенціал художніх текстів Сидора Воробкевича. *Актуальні проблеми синтаксису: сучасний стан і перспективи дослідження: матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 75-річчю від дня народження професора Ніни Гуйванюк* / за ред. С. Т. Шабат-Савки. Чернівці : Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2024. С. 210–211.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, списку умовних скорочень, трьох розділів з висновками до кожного з них (розділ 1. «Теоретичні засади дослідження образу рідного краю в художній мовотворчості»; розділ 2. «Мовні засоби творення образу Буковини в художніх текстах С. Воробкевича»; розділ 3. «Лінгводидактичні засади вивчення образу рідного краю на уроках української мови в ЗЗСО»), загальних висновків, списку використаної літератури та джерел, додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОБРАЗУ РІДНОГО КРАЮ В ХУДОЖНІЙ МОВОТВОРЧОСТІ

Кожний текст – це глибина думок автора, його манера передачі емоцій, почуттів, станів тощо. Майстри слова в художніх текстах, як відомо, звертаються до оспівування рідної землі, розкриваючи любов до рідного краю, а відтак до Батьківщини, до України в цілому. Вивчення специфіки вияву образу рідного краю в художній мовотворчості того чи того майстра слова дає змогу зрозуміти, як виявляється патріотичність у творчій спадщині письменника, якими трепетними художніми й мовними засобами змальовано рідну землю, як інтимно звертається до Малої Батьківщини автор, що, без сумніву, впливає на формування мовно-літературної та соціокультурної компетентності читача.

1.1. Художній текст як мовно-естетичний феномен

Перш ніж вести мову про мовну естетику художнього тексту, звернімося до лексикографічних праць та простежмо тлумачення поняття «*текст*».

Вивченням тексту займається текстолінгвістика, але, попри значні напрацювання науковців у цій царині, в українському мовознавстві досі немає усталеного визначення тексту, хоч «відомо більше 300 авторських дефініцій» [23, с. 145–146]. Академічний «Словник української мови» подає таке значення цього слова: «Текст – літературний чи інший твір або його уривок для читання, аналізу тощо» [СУМ, X, с. 57]. Словникова дефініція вказує, що текст – це літературний твір, однак авторка статті «Художній текст / художній твір: питання інтерпретації» Н. Глінка заперечує це, доводячи, що твір – глибше поняття, а текст – вужче, акцентуючи на тому, що ці терміни взаємопов'язані, але не тотожні. На думку дослідниці, «текст – це певна послідовність знаків, яка сприймається читачем без варіативності, тоді як твір передбачає варіативне сприйняття тексту, значною мірою індивідуальне для кожного читача» [10, с. 55]. З чим абсолютно погоджуємося, оскільки художній твір – це

внутрішнє оформлення, це про змістове наповнення, про сугестію як вплив на читача, а текст – його зовнішня побудова. Проте твір без тексту, безумовно, не може існувати. Ці поняття нероздільні: «по-перше, текст твору – це складна система різнорідних мовних одиниць, що включає лексико-фразеологічний рівень, а також інтонаційно-синтаксичну, ритмічну та фонетичну сторони; по-друге, художньо-мовні засоби мають самотійну виразну значущість, тобто мають свій, окремий сенс; по-третє, словесна тканина твору несе на собі тягар предметно-образного світу тексту, який, у свою чергу, має змістове значення і з найбільшою конкретністю втілює ідеї автора» [10, с. 55].

В енциклопедії «Українська мова» (автор словникової статті – Д. Баранник) подано таке визначення: «*текст* (від лат. *textum* – зв'язок, поєднання, тканина) – писемний або усний мовленнєвий масив, що становить лінійну послідовність висловлень, об'єднаних у ближчій перспективі смисловими і формально-граматичними зв'язками, а в загальнокомпозиційному, дистантному плані – спільною тематичною і сюжетною заданістю» [1, с. 680].

У підручнику «Стилістика української мови» *текст* визначено як «писемний чи усний потік, що являє собою послідовність звукових, графемних елементів у синтаксичних структурах (реченнях), які виражають комплекс пов'язаних між собою суджень» [33, с. 219]. Автори підручника, Л. Мацько, О. Сидоренко та О. Мацько, до тих ознак тексту, що перетворюють його на художній, уналежнюють послідовність мовних знаків, лінійність структури, семантичну зв'язність (когезію) та змістову цілісність, або завершеність.

З огляду на всі визначення, художній текст витлумачують як мовно-естетичний феномен, який «формує у свідомості адресата певну ментальну модель, що забезпечує розуміння його змісту» [23, с. 146]. А ментальність – це, гадаємо, й про образи-символи навколо ключового слова *Буковина* у творчості С. Воробкевича. Можна сказати, що мова як знакова система вибудовує текст, що своїм інтонаційним, смисловим і словесним наповненням перетворюється на художній. Вагоме місце в мовно-естетичній системі художнього тексту посідають ключові слова, що є виразниками творчої манери автора.

1.2. Ключові слова в художньому тексті: визначення й основні ознаки

В українському мовознавстві немає усталеної термінології на позначення ключових слів у художньому тексті. Мовознавці називають їх по-різному: *ключові, лейтмотивні, тематичні, концептуальні, опорні, наскрізні, слова-фаворити, слова-скріпи, слова-символи* тощо. У нашій роботі ми послуговуємося терміном «ключове слово».

В енциклопедії «Українська мова» термін «ключові слова» (автор словникової статті – Л. Масенко) витлумачено в трьох значеннях:

- 1) «у лексичному складі мови – слова з високою частотністю, що позначають поняття важливих для суспільства сфер життя і характеризують лексику певних історичних етапів, періодів;
- 2) ключові слова як ознака стилю – слова, яким належить визначальна роль у звуковій і семантичній організації поетичного тексту (характерні для стилю індивідуального);
- 3) ключові слова в інформатиці – слова, що позначають основні, найважливіші поняття якого-небудь тексту» [32, с. 255–256].

Для нашого наукового дослідження релевантним є саме друге значення, адже розглядаємо особливості функціонування ключових слів у художньому тексті як маркер ідіостилу письменника. Прикметно, що Л. Масенко визначає такі риси цих мовних одиниць, як «багатозначність, семантична місткість, «прирощення» до лексично додаткових художніх значень» [32, с. 256].

У статті «Ключові слова як вектор інтерпретації художнього тексту» С. Форманова пропонує наступне визначення: «*ключові слова* – це розряд високочастотної автосемантичної лексики художнього тексту, яка складає його семантичне ядро (на лексичному рівні) і виступає як вектор інтерпретації художнього тексту» [51, с. 238]. Зауважуємо, що це лексеми образного художнього світовідчуття письменника, його індивідуальні найменування чи означення. На думку дослідниці, ключові слова вирізняються «багатозначністю, полівалентністю, повторюваністю, додатковою виразністю, вживанням не лише в межах одного твору, а в низці творів певного письменника, хоч іноді стають

ключем до одного творіння митця» [51, с. 238].

Сучасне мовознавство останнім часом широко оперує терміном «*концепт*» як базовою одиницею когнітивної лінгвістики. Простежимо, як словники трактують цей термін. У «Літературознавчому словнику-довіднику» за редакцією Р. Гром'яка, Ю. Коваліва, В. Теремка читаємо: «Концепт (лат. *conspicere* – складати, подавати) – формулювання, розумовий образ, загальна думка, поняття, що домінують у художньому творі чи літературознавчій статті» [30, с. 373]. Концепти можна тлумачити як мистецтво в «Словнику літературознавчих термінів»: «Концептуальне мистецтво – мистецтво, яке самовизначається через власний смисловий знак, тобто концепт (лат. *conceptus* – думка, поняття)» [49]. Зі «Словника з творів Івана Франка» черпаємо інформацію, що концепт – «думка, ідея, задум, міркування» [47].

У «Словнику іншомовних слів» за редакцією С. Морозова (2000 р.) термін «концепт» подано у двох значеннях: «Концепт (від лат. *conceptus* – думка, поняття) – 1) у логіці – смисл знака, імені; 2) загальна думка, формулювання» [48, с. 296]. В «Академічному тлумачному словнику» (1970–1980) концепт витлумачено як філософське поняття та діалектизм, як-от: «1. *філос.* Формулювання, загальне поняття, думка. 2. *зах.* Вигадка, фантазія [СУМ, IV, с. 275]. Однак, в «Словнику української мови в 20 томах» слово *концепт* подано зі стилістичною позначкою «книжне», порівн.: «Відносно стала інформаційно-когнітивна сутність, яка є носієм або концентратором смислів певного дискурсу або певної системи знань» [ТСУМ, с. 1389].

Не менш цікавим з погляду мовознавців виступають й інші назви на позначення ключових слів. *Тематичні слова* – слова, які утворюють ланцюг тематично об'єднаних слів й складають «тематичний каркас тексту, по якому означається його основна змістовно-фактуальна інформація» [51, с. 237]. Образне відображення дійсності, народного світогляду пов'язане зі *словами-символами*. Завдяки метафоричним мовним засобам об'єкти дійсності «продовжують своє існування» в символах як мовних знаках [29, с. 16]. Науковці ведуть мову й про *слова-скріпи*, що «надають ритмічної та інтонаційної динаміки

та енергії оповіді» [51, с. 234]. У мовознавчій практиці словами-скріпами називають займенники, тож абсолютно погоджуємося з тим, що й вони виступають виразниками ключових слів. До цього ряду як різновид входять *слова-фаворити*, адже це слова, які автор часто використовує в художніх текстах. *Опорні*, або *наскрізні слова* теж мають місце в ідіостилі письменника, оскільки виступають мовним підґрунтям, навколо якого розвиваються інші мовні засоби, а також *лейтмотивні слова*, які створюють «міцну основу явища на тлі його змінюваності й при цьому сприяють поглибленому тлумаченню цього явища» [51, с. 235].

У праці «Лінгвістичний аналіз тексту: словник термінів» за редакцією М. Голянич ключові слова витлумачено як «опорні слова тексту без яких він неможливий» [11, с. 149]. Нам імпонує думка авторів про те, що ключове слово – це «вдало дібране автором слово, крізь яке „пропускається” основний художньо-естетичний зміст і від якого „залежить малюнок буття майбутнього”, тобто того, що засвоїть читач» [11, с. 150].

Ключові слова – центр художнього твору, ознака індивідуального стилю письменника, це своєрідні слова-орієнтири. Дослідження художнього тексту через вичленовування ключових слів чи концептів має певну традицію в мовознавстві. Зокрема до теми образу рідного краю зверталися, звертаються й звертатимуться чимало дослідників. Однією з таких розвідок є магістерська робота В. Скріль «Національний образ світу у кіноповісті О. Довженка «Зачарована Десна»», де авторка вдало зазначає: «Щоб знайти та розпізнати загальнолюдський, національний та авторський образи світу варто порівняти з іншим автором, це допоможе виокремити, виділити від інших та розкрити функціонування і творення образу» [44, с. 14]. У нашій роботі світ обраного письменника унікальний та багатогранний, як і він самий, і включає в себе ті національні особливості часу, в яких перебував, проживав автор. Має рацію дослідниця пишучи, що «національний образ включає в себе і авторський, і загальнолюдський. І цей образ не зможе функціонувати окремо, а тільки у взаємозв'язку одне з одним» [44, с. 14].

Отже, попри давню традицію дослідження художнього тексту через вичленування ключових слів, єдиного визначення поняття ключового слова в тексті досі немає. У нашій роботі ми розглядаємо ключове слово як мовну одиницю, що є визначальною в семантичній організації тексту та маркує індивідуальний стиль письменника. Узагальнення поглядів науковців уможливорює визначення основних ознак ключових слів, що є присутніми для нашого дослідження: *частотність* (ключові слова є частотними в текстах, такими, що вирізняються на тлі іншої лексики); *повторюваність* (ключові слова уживаються не тільки в межах одного твору, а в низці творів письменника); *різна позиція в тексті* (ключові слова можуть займати різну позицію в тексті, входити в заголовок, пейзажні, портретні чи інші описи, в авторську мову або мову персонажів, починати чи завершувати текст); *багатозначність* (ключові слова мають багату асоціативність номінацій); *інформативність* (ключові слова мають свою семантику); *інакомовність* (на позначення ключового слова використовують асоціативний ряд інших лексем); *символізм* (ключове слово маркує національний тип мовомислення автора тексту).

1. 3. Роль вивчення творчості письменників рідного краю у формуванні мовної особистості школярів

Мова, як відомо, відіграє надзвичайно важливу роль у формуванні нашої особистості. Тисячоліттями відбувалося становлення української мови як державної, рідної, єдиної. Враховуючи сьогоденні реалії, питання вивчення української мови посідає перше місце серед усіх можливих. Термін «мовна особистість» поширюється в освітній сфері, особливо із запровадженням концепцій Нової української школи.

Метою вивчення як української мови, так і української літератури (думаємо, що і всіх гуманітарних дисциплін) у школі, як зазначено в пояснювальних записках навчальних програм, є формування національно свідомої, духовно багатой мовної особистості. У статті «Українська мова – найважливіший засіб патріотичного виховання», опублікованій у матеріалах

обласної науково-практичної конференції «Досягнення та виклики національно-патріотичного виховання в регіоні», учениця Новолуганської ЗОШ І-ІІІ ступенів О. Кравченко написала: «Повага до своєї Вітчизни починається з рідного слова, літератури, історії рідного краю. Учнівська молодь має усвідомити, що без опанування державної мови неможливо стати повноцінним громадянином своєї держави, патріотом України та й просто інтелігентною людиною, кваліфікованим спеціалістом будь-якої галузі. Тож перед учителем постає важливе завдання – сформувати національно-мовну особистість» [24, с. 33].

За «Словником-довідником з української лінгводидактики» *мовна особистість* – «це такий носій мови, який добре володіє системою лінгвістичних знань, репродукує мовленнєву діяльність, має навички активної роботи зі словом, дбає про мову і сприяє її розвитку. Це мовець, який забезпечує розширення функцій мови, творення україномовного середовища в усіх сферах суспільного життя, виявляє природне бажання повернутися в повсякденному спілкуванні до рідної мови, до відродження культури, традицій народу [46, с. 85].

На переконання М. Пентилюк, «формування мовної особистості – це складний і багатогранний процес. Він передбачає участь людини у спілкуванні – каналі й зв'язку з іншими людьми» [4, с. 81]. Аналіз навчальних програм, науково-методичних праць, власні спостереження за освітнім процесом у ЗЗСО під час ознайомлювальної та виробничої педагогічної практик дають підстави для висновків, що формуванню національно-мовної особистості школяра сприяють такі чинники:

- *текстоцентричний підхід*, адже тексти спрямовані на соціокультурні теми, а отже, і на соціокультурну компетентність. Не дарма, скажімо, учні 5 класу, вивчаючи тему «Текст», мають змогу прочитати пропоновані вчителем чи підручником тексти та виконати завдання, наприклад, сформулювати тему, основну думку, виконати творче завдання тощо;
- *компетентністний підхід*, оскільки говоримо про розвиток концепції НУШ, дитиноцентризм та компетентність як систему власних, індивідуальних знань, вмінь та навичок, які учні можуть використовувати в житті;

- *когнітивно-комунікативний підхід* «як засіб формування словника учнів, усвідомлення ними лексичного, граматичного, стилістичного багатства української мови як предмету, вивчення, засобу навчання в школі, засобу самоусвідомлення й самоствердження» [4, с. 82];

- *українознавче спрямування* уроків української мови відповідно до вимог Державного стандарту та чинної шкільної програми, «усебічне вивчення й реалізація виховного потенціалу рідної мови як засобу виховання учнів та формування їх духовного світу» [4, с. 82];

- *застосування новітніх технологій навчання*, які відкривають нові можливості та сприяють зацікавленню, мотивації учнівського колективу.

Нам імponує думка авторів статті «Формування мовної особистості учнів як провідне завдання мовної освіти» Н. Бородіної та С. Каленюк, які називають такі компоненти поняття «мовна особистість»: «1) *ціннісний компонент* змісту виховання, тобто система цінностей, або життєвих смислів; 2) *культурологічний компонент*, тобто рівень засвоєння культури як ефективного засобу підвищення інтересу до мови; 3) *персональний компонент* – те індивідуальне, глибинне, що є в кожній людині» [4, с. 80]. У цьому аспекті важливим для розвитку мовної особистості учня ЗЗСО постає вивчення творчості письменників – представників рідного краю, знавців його історії, культури і традицій.

Дослідженням творчості письменників рідного краю займається літературне краєзнавство. Кожен майстер слова унікальний, з власним світобаченням та світовідчуттям. Звертаючись до національного письменника пізнаватимемо глибше свою культуру, розвиватимемо її на загальному літературному ринку. Це не означає, що школярам треба відмовитися від прочитання зарубіжних митців слова, утім, на нашу думку, ми повинні орієнтуватися передусім на вітчизняного автора, адже спершу формуємо мовну особистість українського громадянина, а потім вже освіченого, інтелектуально збагаченого знавця інших авторів.

У статті «Літературне краєзнавство як провідна засада сучасної школи» Т. Данилюк цілком слушно зазначає, що «вивчати твори письменників-земляків

корисно й цікаво, оскільки вони приваблюють читачів і різноманітністю тематики, і стилем, і художніми засобами, і широким жанровим діапазоном» [14, с. 15]. Тобто тексти письменників орієнтовані на розвиток духовно багатії мовної особистості, яка ще й розвинена інтелектуально. У цьому ж контексті варто говорити і про відчуття гідності та приналежності саме до тієї чи тієї етнічної території та регіону. Варто говорити й про формування історичної пам'яті, оскільки письменники є споглядачами та відтворювачами певної історичної доби та реалій.

Ознайомлення з творчістю письменників рідного краю – це і розвиток читацької компетентності. Окрім того, модельні навчальні програми для 5–6 класів (автори: Яценко Т. О., Качак Т. Б., Кизилова В. В., Пахаренко В. І., Дячок С. О., Овдійчук Л. М., Слижук О. А., Макаренко В. М., Тригуб І. А.) [69] та 7–9-х класів (автори: Яценко Т. О., Пахаренко В. І., Слижук О. А., Тригуб І. А.) [70] містять такий пункт як «Література рідного краю», де вказано «предметні компетентності – учень / учениця: **знає** про письменників-земляків, їхні твори; **розуміє** зміст цих творів; виразно **читає** і **висловлює власну думку** про них. Ключові компетентності – учень / учениця: **усвідомлює** роль читання для власного зростання впродовж життя» [67, с. 25].

Читання – одна з дій людини, що дозволяє їй формувати соціокультурну обізнаність. Утім, згідно з дослідженнями, опублікованими на сайті Нової української школи, існує чимало проблем, які постають перед вчителями під час викладання «Літератури рідного краю» для учнів ЗЗСО. Серед них: «потрібних для вивчення художніх текстів немає у вільному доступі; бракує чітко затвердженої програми з ЛРК (літератури рідного краю. – *Х. Кушнірук*) для кожного регіону; бракує цифрового контенту з ЛРК (наприклад, відеоуроки, лекції тощо); бракує планів і методичних рекомендацій для викладання цього змістового блоку» тощо [40].

Вивчення творчого доробку письменників-земляків у ЗЗСО, на нашу думку, має вагоме значення, адже ми, як вчителі, формуємо патріота та громадянина нашої держави. Це увиразнює окреслена вчителями мета вивчення

літератури рідного краю, порівняймо:

- «сприяє розширенню світогляду»;
- «виховує патріотичні почуття (гордість за рідну землю, за її видатних діячів – письменників і письменниць); усвідомлення, що місце, де живеш, може стати об'єктом змалювання у літературі»;
- «літературний процес рідного краю – частина життя регіону, а отже, знати ЛРК потрібно, щоби бути обізнаним з історією і сьогоденням місця, де живеш»;
- «такі уроки формують уявлення про самобутність, зокрема мовну (діалекти, говори, говірки) і культурні надбання краю» тощо [40].

Зазначимо, що розвиткові національно-мовної особистості учня сприяє не лише вивчення художніх творів письменників-земляків на уроках літератури рідного краю, а й опрацювання таких текстів на уроках української мови. Вдало підібрані фрагменти творів тих митців, які представляють красне письменство не тільки України в цілому, але й є репрезентантами своїх етнічних земель, можуть слугувати якісним навчальним матеріалом з огляду на пріоритетність текстоцентричного підходу до вивчення мовних явищ. Потужний лінгводидактичний потенціал, на наше переконання, містять художні тексти видатного буковинського письменника – С. Воробкевича, зокрема ті, що поетично змальовують образ рідного для письменника краю – Буковини.

1.4. Буковина в житті та творчості С. Воробкевича

Сидір Іванович і Данило Млака – це дві ідентичні особистості з багатим художнім світом. Псевдонім «Данило Млака» взятий з прізвища предків, що писався так: «Скульський Млака де Оробко». Іншими псевдонімами, як зазначає О. Маковей, були «Демко Маковійчик, Морозенко, С. Волох і Семен Хрін» [71, с. 8].

«Постать Сидора Воробкевича ... таїть в собі багато невідкритих сторінок, але вона є беззаперечно цікавою для дослідників, оскільки його композиторська, літературна, педагогічно-просвітницька, пасторська та громадсько-культурна

діяльності є знаковими в контексті подій національно-культурного відродження в краї у 60-х роках XIX – на початку XX століть» [43, с. 16].

Сидір (Ізидор, Ісидор) Іванович Воробкевич народився 5 травня 1836 р. в Чернівцях у родині богослова Івана Воробкевича. На жаль, 1839 р. померла мати поета – Єлизавета Корлацан, а 1845 р. – батько, внаслідок чого Сидір з іншими дітьми, а в нього був молодший брат Григорій та сестра Олімпія, почали жити в дідуся Михайла з бабусею Параскевою в Кіцмані, які, безперечно, вплинули на естетичні смаки дітей. Як пише П. Никоненко у своїй монографії «Буковинський жайвір» про бабусю: «Вона ж, помітивши потяг Сидора до музики, продала родинні коштовності й придбала йому скрипку» [36, с. 10], і допомогла онукам полюбити рідну мову через пісню, а дід навчив читати та писати. Додамо, що родич В. Юзарковський зацікавив ще зовсім юний талант розповідями про «козацтво та Україну, про Умань, Залізняка та Гонту» [36, с. 12].

У Кіцмані пройшов чотири класи школи (мова навчання німецька), потім вступив до гімназії в Чернівцях, до духовної семінарії, де навчання проводилося румунською та німецькою мовами. Так було прийнято, що фах, який обрав голова сім'ї, а батько був священником, має продовжити син. Сидір Іванович не став винятком, адже по закінченню Чернівецької семінарії став правити Служби Божі на теренах Давидени (1861–1865 рр.) і Руської Молдовиці (1865–1867 рр.). Якщо бути точною, то навчальний заклад дав змогу зрозуміти митцю свій талант, а їх у Воробкевича було не мало.

Тож як виявився багатогранний талант нашого видатного краянину?

1. *Поет.* Автор збірки «Думки з Буковини», яку вперше опублікували 1863 року у Львові в збірнику «Галичина» [18, с. 128]. Для нас же джерельною базою дослідження послужили поетичні тексти С. Воробкевича : Твори Ізидора Воробкевича / [упоряд. О. Маковей, за ред. Юл. Романчука]. Львів : Вид-во товариства «Просвіта», 1909. Т. 1 : Поезії. 420 с. (цитуючи, дотримуємося правописної системи видання). Це прижиттєве видання.

2. *Прозаїк.* У творчому доробку наявні оповідання на історичну тему («Месьть чорногорця») або з життя людей («Амброзій Остапкевич»), або

гумористичні оповідання («Чому Яремко Головатий став начальником Безглуздова»), або з життя села («Циганка»). Видано прозовий збірник: Твори Ізидора Воробкевича / [упоряд. О. Маковей, за ред. Юл. Романчука]. Львів : Вид-во товариства «Просвіта», 1911. Т. 2 : Оповідання. 420 с.

3. *Драматург*. З-під пера вийшли мелодрами «Гнат Приблуда» (1875 р.), «Убога Марта» (1878 р.). Укладено окрему книгу: Твори Ізидора Воробкевича/ [упоряд., вступна ст. та загал. замітки О. Маковей]. Львів : Вид-во товариства «Просвіта», 1911. Т. 3 : Драматичні твори. 421 с.

4. *Педагог, музикознавець*. Уклав посібники з музики та співу під такими назвами: «Загальний підручник музики», «Збірник пісень для шкіл народних, нижчих класів гімназійних і реальних» та «Елементарний підручник гармонії» (він надрукований німецькою мовою).

5. *Фольклорист*. У своєму щоденнику записував почуті українські пісні, навіть перекладав їх на німецьку мову. Однак, записи ховав від чужих очей. Познайомившись з Я. Головацьким, надсилав йому пісні, записані на території Буковини. Вони увійшли до збірника, укладеного вченим і виданого під назвою «Народные песни Галицкой и Угорской Руси». Сам С. Воробкевич зазначав: «Где лиш чув я пісню руську: чи співали її женці на полі, чи майстри котрі, церкву побивали, чи дівчата у вечір, чи подорожні дорогою, – все, що руське було і що я чув, все радним серцем списав я в мої збірники і прилучив до кожної пісні її власну мелодію» [36, с. 23].

6. *Композитор*. Писав «інструментальну музику і пісні, komponував церковні літургії» [36, с. 73].

7. *Наставник, учитель*. Навчав дітей музичного мистецтва в школах, гімназіях. Загальний стаж роботи – 35 років. 1868 р. переїхав у Чернівці і за протекції єпископа Є. Гакмана та архімандрита Т. Бандели їде до Віденської консисторії, де здобуває право на викладання хорового співу. Не слід забувати, що займався викладацькою діяльністю у стінах Чернівецького університету.

8. *Видавець, редактор*. Є автором-видавцем альманаху «Руська хата». Співпрацював з «Буковинським календарем» та «Буковинською зорею».

9. *Громадсько-культурний діяч.* Був головою «Руського літературно-драматичного товариства» в Чернівцях. Після смерті Ю. Федьковича став послідовником демократизації шкільної освіти акцентуючи свою увагу на «естетичному вихованню дітей і молоді засобами музичного мистецтва» [36, с. 83]. Публікувався у журналах, був лектором з питань літератури. Виступав за утвердження живої народної мови. Брав участь у роботі культурно-освітнього товариства «Руська бесіда» (Чернівці, 1869 р.), з якого вийшов 1875 року разом з братом Григорієм (Наумом Шрамом), проте ще неодноразово дописували у «Месяцослов буковинсько-руський» та «Буковинський православний календар». Ця культурна організація була своєрідним політичним полігоном й після перемоги народовців керівником було обрано Є. Пігуляка (перед цим Є. Гакман). Однак через надмірну, часом гостру критику драматичних творів, С. Воробкевич відмовився від пропозиції стати одним із членів правління.

10. *Невідомий більшості маляр.* Для прикладу, зберігся виконаний ним графічний портрет гетьмана П. Сагайдачного.

11. *Перекладач.* Чернівці – простір для творчої роботи, це місце сили багатьох людей, не винятком є й «буковинський самоук» [36, с. 37]. Тут і познайомився з «німецько-австрійським поетом Г. Обрістом – професором вищої реальної школи в Чернівцях, де й С. Воробкевич викладав курс теології» [36, с. 77]. Виникає логічне запитання: перекладом чийх творів зайнялися? А відповідь така, – творами Т. Шевченка, з яким так часто ототожнювали поета та прозаїка. Перекладали твори на німецьку мову. Робота тривала декілька плідних місяців, а вже в серпні 1870 р. була завершена.

12. *Православний священник.* Правив Служби Божі на територіях Давидени (1861–1865 рр.) і Руської Молдовиці (1865–1867 рр.). Видано три томи проповідей: «Десять заповідей Божих і Молитва Господня» (1893 р.), «Науки надгробні для сільського народу» (1891 р.), «Науки для народу» (1899 р.).

70-ті роки для С. Воробкевича стали випробовуванням: дружина Л. Бендевська весь час хворіла, діти нездужали на кір, у літературі суцільна

безодня і неспокій. Починає займатися драматургією, співпрацює з театром «Руської бесіди». Видає свій альманах «Руська хата» (1877 р.). В останні роки життя займався укладанням своєї творчої спадщини та праць з музики. Помер 5 вересня 1903 року в Чернівцях, де його і поховали.

Постать «Сироти з Буковини» (один з псевдонімів) колись була мало дослідженою, про що навіть у своїй статті підтверджував Б. Мельничук: «У 5-томному біобібліографічному словнику „Українські письменники”, виданому в 1960–1965 роках, зафіксовано <...> лишень 15 (матеріалів. – *Х. Кушнірук*) – про С. Воробкевича» [34, с. 140]. А дехто з науковців на основі скупості даних писав мало про Данила Млаку: «Не обминув увагою Сидора та Григорія Воробкевичів у цей період Сергій Єфремов, автор чотирьох видань „Історії українського письменства”, шкода тільки, що ця увага звелася до семи інформаційних рядочків» [34, с. 142]. І справді шкода, дуже шкода. Бо ж кожна праця людини повинна бути опрацьованою, про нею мають чути і знати мільйони інших осіб, адже ми всі маємо своє бачення на стан речей, на опис подій, на сприйняття лірики та ін. Будьмо поціновувачами свого українського. І вважаємо, що таку особистість варто вивчати, бо пишучи про те, ким був Воробкевич, було нараховано аж дванадцять позицій і впевнені, що це далеко ще не всі.

Багатогранність мистецьких обдарувань С. Воробкевича незаперечна. Нам імponує думка О. Маковея: «Із Воробкевича треба оцінювати якo письменника і музика. Лишаючи єго музикальні твори фаховим людям до оцінки, скажемо кілька слів тільки про єго літературну діяльність. Се був незвичайно плодовитий письменник: самих поезій написав він звиш тисячу, між ними з кільканацять довших поем. Але за мале знанє мови – (в перших початках), скора вдача єго, брак доброї поради і взагалі житєві обставини часто не давали єму займати ся стараннійшим обробленєм праць. Через те н. пр. багато єго поезій не здатних до друку; в нашім виданю подаємо іменно вибрані на основі рукописів. Вірні спостереження народного горя і щастя, велика любов до нашої бувальщини, до України і Буковини, бажанє красшої долі народови, та десь колись і суб'єктивна лірика або весела видумка – отсе зміст єго поезій, а простота вислову і щирість –

се їх прикмети» [71, с. 6–7].

С. Воробкевич не забував рідної Буковини в усіх сферах життя, про що можна судити з листувань автора до, скажімо, редакції «Ниви»: «Без сумніня, єсть наша Буковина дівственна, зелена, красна і люба, в ній мож і знайти много природних, письменних і історичних сокровищ, але воля і охота бракуєть» [7]. Пишучи листа до Д. Танячкевича, дякує йому за надіслані поезії Т. Шевченка, за «Оповідання» Марка Вовчка, роздумує над покращенням письма й розуміє, що він – поет, оспівувач рідної землі й «дух поета кордону не має, он до серця свого все горне, що красне і любе, він співає за гуцули і козаки, за Дніпра і Черемш, чи сяде мотельчик на сю чи на ту квіточку йому однако, коби лиш чудним нектаром підпився» [7]. Як говорив про любов до Буковини, так і переймався за неї та її народ, це виразно помітно в рядках листа до Ю. Федьковича за 8 серпня 1876 р.: «Що Ви в Ваших горах ділаєте? Що роблять ті бідні гуцули? Жаль серце наповняє, як на них подумаю. В дрібненьких поезіях Ми їх величаєм... но они, бідні, недолею повиті й латами покриті, губляться, далі і слід їх западеться! Жаль мені їх... далі ніхто не повірить, що раз по тих горах воля буяла-гуляла і ліси гуділи. Де ватажки ділись, а буйність козака, і любов щира, і дич лісова, і струги з потоків, і ліси-праліси густі, і бербениці з червінцями, і топірчики, і тисові барівки цвітковані... все тоє пропало, у безвісті запалось... бідний люд лишився, мов спорохнілі розвалини бувших мармурових палатів, блідий, хорий, а бідний, що хорони боже, чиста тінь своїх предків... ет пропащою стала, і хіба ще про них згадка жиє у щирому, гарячому серці нашого славного кобзаря Юрія!» [7].

С. Воробкевич – уродженець Буковини, тому й не дивно, що вся любов присвячена буковинській землі. Уважаємо, що саме вірна й безумовна любов до Буковини, своєї рідної землі, спричинила те, що топонім *Буковина* є тим ключовим словом, яке репрезентує індивідуальний стиль письменника й основу якого становлять «щирість» та «простота вислову» [27, с. 119], виступає присутнім маркером семантичної організації його текстів. Адже Буковина – регіон, що став колискою зростання мовної особистості С. Воробкевича як автора різножанрових художніх текстів. Недарма І. Франко назвав його

«жайворонком нової весни нашого національного відродження» [56, с. 91], а В. Сімович – «співцем Буковини» [56, с. 91].

Висновки до розділу 1

У мовно-естетичній системі художнього тексту вагоме місце посідають ключові слова. Ключові слова – це мовні одиниці, що відіграють визначальну роль у звуковій і семантичній організації тексту, відображають його художньо-естетичний зміст й водночас маркують творчу манеру письменника, його індивідуально-авторську картину світу. До основних ознак ключових слів уналежнюємо частотність, повторюваність, різну позицію в тексті, багатозначність, інформативність, інакомовність, символізм.

Вивчення творчості письменників рідного краю, знавців його історії, культури й традицій – важливий етап формування мовної особистості учня ЗЗСО не лише на уроках української літератури, а й на уроках української мови. Вдало підібрані фрагменти творів тих митців, які представляють красне письменство не тільки України в цілому, але й репрезентують свої етнічні землі, слугуватимуть якісним дидактичним матеріалом з огляду на пріоритетність текстоцентричного підходу до вивчення мовних явищ у школі. Якісний лінгводидактичний матеріал містять художні тексти видатного буковинського письменника – С. Воробкевича, зокрема ті, що поетично змальовують образ рідного для письменника краю – Буковини, адже особистість митця багатогранна, а творчість – унікальна та особлива.

Розділ 2

МОВНІ ЗАСОБИ ТВОРЕННЯ ОБРАЗУ БУКОВИНИ В ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ С. ВОРОБКЕВИЧА

2.1. Буковина як ключове слово в художньому дискурсі С. Воробкевича

Буковина – один із історико-географічних країв України, що походить від назви дерев, а точніше від слова «*бук*», а отже, «земля, на якій ростуть буки». Сама назва увійшла до вжитку з XIV століття й збереглася до сьогоднішнього дня. Якщо конкретизувати, то територіальне розміщення Буковини таке: західна частина України, прикордонна територія, бо межує з Румунією та Молдовою. У енциклопедії «Сучасної України» «**Буковина** – історичний регіон на Півдні України, на межі українських і румунських етнічних територій. Нині – основна частина Чернівецької області (Пн. Б.) та частина Сучавської області Румунії (Пд. Б.)» [15].

Мова письменника – це особистісний підхід до написання, це і нові ідеї автора, які притаманні тільки йому, це те, що характеризує митця та його творчість у цілому. М. Чабанівський писав, що «<...> письменник пише так, як дихає» [26, с. 56], а С. Воробкевич дихав рідним краєм, його легені вдихають і видихають тільки найкращі й прекрасні слова для опису Буковини. Мова письменника, або ж ідіостиль – підбірка влучних слів, образів тощо.

У монографії «„Пишу, як серце диктує...” (Ідіосиль Сидора Воробкевича)» О. Кульбабська та Н. Шатілова констатують, що «в українському мовознавстві понятійний обсяг мовного стилю зводять до трьох основних значень: 1) функціональний різновид мови; 2) експресивно-стилістичний різновид мови; 3) індивідуальна манера словесного викладу» [26, с. 26]. Авторки подають дефініцію ідіостилю, наводять влучні аргументи й уточнюють факти, що індивідуальний стиль – це не той різновид функціонального стилю, про який нам відомо, а навпаки, зовсім окремий, суб’єктивний.

Стиль письменника – це поєднання, на нашу думку, трьох основних

елементів: бажання, дії, наполегливості, а за думкою С. Єрмоленко, «поєднання в особі мовця його мовної компетенції, прагнення до творчого самовираження, вільного автоматичного здійснення різнобічної діяльності» [50, с. 60].

Одна з дослідниць творчості С. Воробкевича влучно сказала: «<...> інтерпретуючи літературний твір, на перше місце мають ставити знання мови та її історії. Дослідник повинен розуміти не тільки буквену (формальну) складову слова, а й її дух – той специфічний зміст і відтінки, які несуть ці мовні знаки у відповідну епоху й у певному місці» [18, с. 130]. Солідаризуючись із думкою науковиці, простежимо систему асоціативних номінацій, що розкривають мовний образ буковинського краю в поезії нашого видатного земляка, відтворюючи своєрідність його авторського мовомислення.

У текстовому просторі поезій С. Воробкевича лексема *Буковина* належить до ключових і високочастотних. Це слово вживається не лише у текстах поезій, але і в назвах віршів, для прикладу: «Моя Буковина», «Наша Буковина», «Буковино дорога!» та ін. У досліджуваних текстах поезій, за нашими підрахунками, слово Буковина трапляється 45 разів, напр.: *Лети, лети на Буковину, від мене поздоров дівчину!* (I, с. 179).

Автор розширює уявлення про Буковину за допомогою епітетних характеристик, вибудовуючи в такий спосіб власне індивідуально-авторське світобачення, зокрема: люба – «яка викликає любов до себе; дорога і близька серцю» [СУМ, IV, с. 561], напр.: *Як би крильця соколові мав я, сиротина, полетів бим, де зелена, **люба Буковина*** (I, с. 62); мила – «близька і рідна серцю, дорога» [СУМ, IV, с. 72], напр.: <...> *від рідної пісні і думи гуди, ти **мила Буковино!*** (I, с. 92); красна – «те саме, що гарна; прекрасна, чудова» [СУМ, IV, с. 327, нар.-поет.], як-от: *Чом **красна Буковина** звенить від гучних нут* (I, с. 76); зелена – «яка заросла зеленню, травою, кущами і т. ін.» [СУМ, III, с. 553], напр.: *Де в **зеленій Буковині** мчить ся синій Прут* (I, с. 53).

Щирі почуття буковинського письменника до свого рідного краю увиразнює уживання присвійних займенників *моя Буковина, наша Буковина,*

пор.: *Поля, потоки, скали і все прекрасне тут, – то моя Буковина, мій милий, синій Прут!* (І, с. 118); *То наша Буковина, наш срібноводий Прут* (І, с. 118–119).

Аналіз ілюстративного матеріалу – контекстів з лексемою *Буковина*, дібраних із поезій С. Воробкевича, засвідчує такі асоціативно-образні номінації:

1. Буковина – край.

Письменник змальовує Буковину як дорогу його серцю місцевість, напр.: *Той край, де славний Прут тече* (І, с. 229). І надає таких якісних синонімічних характеристик: *милий* – «близький і рідний серцю, дорогий» [СУМ, IV, с. 72], напр.: *Тож вічно величай ся, цвисти, співай, грими, мій рідний, милий краю, добром, красов, людьми!* (І, с. 118–119); *дорогий* – «близький, милий серцю» [СУМ, II, с. 379], напр.: *Мій краю милий, дорогий! Ти, люба Буковино* (І, с. 229); *солодкий* – «близький і рідний серцю, милий» [СУМ, IX, с. 446], напр.: *Буковино моя мила, мій солодкий краю!* (І, с. 61). Часто С. Воробкевич для опису Буковини застосовує прикметник *зелений* як кольороназву, що означає «який заріс зеленню, травою, кущами і т. ін.» [СУМ, III, с. 553], напр.: *Нігде, лиш у нашім зеленім краю, у наших Карпатах, у нашім раю, у нашій Буковині* (І, с. 91). Трапляється в поетичному тексті й відносний прикметник *буковинський*, як-от: *Від Бистриці до Дністра стелить ся весни краса; виглядає, як той рай, буковинський милий край* (І, с. 228).

Образ рідного краю омовлюють дії: *цвисти, співай, величайся, грими, процвитай*, наприклад: *Процвитай, рідимий краю, лиш просьвітов, поступом, як та цвітка серед мая!* (І, с. 198).

Контексти засвідчують, що найчастіше з іменником *край* уживаються присвійні займенники *мій* та *наш*, порівняймо: *Ми могучими раз були, а наш край раз раєм цвив, а тепер народ наш славний на ніщо ся розробив* (І, с. 158); *І з нашого краю вдовин син неначе той дуб ся звалив* (І, с. 319). Таке слововживання підкреслює наступну асоціативно-образну номінацію: Буковина – Батьківщина.

2. Буковина – Батьківщина.

Найчастіше С. Воробкевич уживає номінацію *рідний край* – «батьківщина,

вітчизна» [СУМ, IV, с. 320] та *рідна земля*, напр.: *В чужій сторонці сохну, гину, лечу в край рідний, Буковину* (I, с. 179); *Рідної землі в мішочку я на груди взяв* (I, с. 342). Прикметник *рідний* означає «в якому народився, виріс хто-небудь або який пов'язаний з чиймсь місцем народження», як-от: *Кождий хвалить край свій рідний, свої сині гори, свої луги, дібровоньки, зелененькі бори* (I, с. 25).

Натрапляємо й на синонімічні номінації, виражені прикметниками: *родимий* – «те саме, що рідний» [СУМ, VIII, с. 593]: *Процвітай, родимий краю!* (I, с. 198); *прадідний* – «прадідівський, належний прадідам» [СУМ, VII, с. 511], пор.: *Як зближалась з Перекопу, з Криму орда тих Татар і ногою оскверняла край прадідний, наш готар, то діди преславні наші обставали за людьми, боронили край свій рідний остров зброєв і грудьми* (I, с. 175).

Інтимізує поетичний текст пестлива номінація *рідна земля*, як-от: *Чому ти серцю така миленька, рідна земля, моя Буковино?* (I, с. 11).

Регіонального колориту надає поезіям буковинського письменника діалектизм *вітчина* – «вітчизна» [СУМ, I, с. 690, діал.], як-от: *Барвінком хтів я обмаїти мою любиму вітчину* (I, с. 227).

Особливістю індивідуального стилю С. Воробкевича є поетичні звертання до свого рідного краю, як-от: *люба верховино* (верховина – «назва високогірної місцевості в межах Українських Карпат» [СУМ, I, с. 336]), напр.: *Будь здоровий, рідний краю, річка чиста, луже, гаю, любя верховино!* (I, с. 42); *мій розмаю* (розмай – «що-небудь буйно розквітле, зелене (ліс, гай і т. ін.).» [СУМ, VIII, с. 734, нар.-поет.]), напр.: *Сердечно молю ся що дня за тебе, рідний краю, щоб ти на віки величавсь красою, мій розмаю* (I, с. 229); *моя відрадо* (відрада – «те, що заспокоює, сповнює радістю; втіха, задоволення» [СУМ, I, с. 626]), як-от: *Моя відрадо, краю мій, горджу ся я тобою; пролити з серця я готов за тебе кров всю мою* (I, с. 230). Наведені контексти засвідчують тісний взаємозв'язок авторського «я» з Буковиною, рідним краєм.

3. Буковина – мати.

Не відстає за кількістю вживань словоформа *мати*, яка тлумачиться «жінка стосовно дитини, яку вона народила» [СУМ, IV, с. 648] та *ненька* «ласкаве звертання до жінки, перев. старої» [СУМ, V, с. 344]. С. Воробкевич – уродженець Буковини, син своєї землі й частини України-Русі.

Серед епітетних характеристик натрапляємо на такі: *рідна* – «яка має кровну спорідненість, кровний зв'язок із ким-небудь» [СУМ, VIII, с. 557], напр.: *Буковино дорога, моя щира, рідна ненько! Лиш для тебе я живу, лиш для тебе бє серденько!* (I, с. 197); *сива і сумненька* (сивий – «дуже давній» [СУМ, IX, с. 153, перен.]), ось: *Буде молодіти, зорев румяніти наша рідна ненька сива і сумненька* (I, с. 52). Чому ж сива? Бо прожила вже не одне століття; *бідна і засмучена* (бідний – «який викликає співчуття» [СУМ, I, с. 177]), як-от: *Ненька наша рідна, засмучена, бідна, з вами ся пробудить, пригорне до груди* (I, с. 52); *добра* (добрий – «який приносить добро, задоволення, радість і т. ін.» [СУМ, II, с. 321]), напр.: *<...> то непорочна Русь сьвята, то наша добра мати* (I, с. 126); *щира* (щирий – «який прямо, безкорисливо, чистосердечно виражає свої почуття, думки; відвертий, правдивий» [СУМ, XI, с. 585]), напр.: *Буковино дорога, моя щира, рідна ненько!* (I, с. 197); *козацькая* – «прикм. до козак» [СУМ, IV, с. 210]: *Від пригоди злої боронь Боже... а Ляхови та не довіряйте і про матір козацкую, Україну, дбайте* (I, с. 300–301). Бо ж Буковина С. Воробкевича сильна духом земля, на території якої теж формувалася козацька історія.

4. Буковина – родина.

Якщо Буковина то є мати, отже, не забуваємо і лексему на позначення цілої родини, адже мати – лише одна номінація на позначення членів родини. За словником, термін *родина* охоплює такі тлумачення як «група людей, що складається з чоловіка, жінки, дітей та інших близьких родичів, які живуть разом; сім'я» [СУМ, VIII, с. 593], напр.: *Буковино дорога, моя щира, рідна ненько! Лиш для тебе я живу, лиш для тебе бє серденько! Все на сьвітї ти мені: батько, матір і родина!* (I, с. 197) чи «рідна сторона; батьківщина» [СУМ, VIII, с. 593, поет.]: *Тому, діти одной неньки, руки си*

подаймо, *Буковині-родиноньці пісню заспіваймо!* (I, с. 25).

5. Буковина – дружина

Буковина (жін. р.) С. Воробкевича як жінка, яку той умовно бере заміж, стверджуючи думку про нерозривність з нею, напр.: *Чому ти серцю така миленька, рідна землице, моя Буковино? Скажи сю тайну мому серденьку, гарна, весела, люба дружино!* (I, с. 11).

6. Буковина – рай.

Для митця буковинська земля це все, це його життя і без перебільшень милий Божий рай, як-от: *В Буковині мило, любо, наче в Божім раю!* (I, с. 62). Персональність краю підкреслюють займенникові уживання *наш, мій*, порівн.: *Нігде, лиш у нашім зеленім краю, у наших Карпатах, у нашім раю, у нашій Буковині* (I, с. 91); *Ти, моя ненько дорога, зелена Буковино, на світі сїм мені ти все, мій раю і родинно!* (I, с. 229–230).

7. Буковина – частина України-Русі.

В історичному контексті Буковина, як відомо, – це частина України та земля руська. Чому *руська* і чому така лексема підібрана? Все починається з середини XIV століття, коли Велике князівство Литовське та Королівство Польське об'єдналися задля того, щоб зупинити московитів. Значна частина жителів князівства була українського походження, адже землі, які приєдналися були українськими. Цікаво те, що українці не чинили опору литовцям, а влада ж натомість переймала в мудрої української нації релігію, правочинну систему та мову, – *руську* мову як державну. Не дивно, що назва *руський* та *русини* як «стара назва українського населення Буковини, Галичини та Закарпатської України» [СУМ, VIII, с. 911] будуть часто відображені у творчості С. Воробкевича: *І ходив би руским краєм, Українов, нашим раєм з водою що днини* (I, с. 35). Відповідно, Буковина – частина України-Русі: *Щоб розвивала ся красов, мов цвітка, Русь свята* (I, с. 127).

Руський край С. Воробкевича попри всі політичні суперечності є частиною України, що засвідчують такі номінації, як *Русь буковинська, Русь мила, Русь свята, Русь славна*, напр.: *Руси мила, Руси славна. Бог поможе, хліб ся*

вродить... (І, с. 80). Буковина як Русь ще й дієва, що увиразнюють такі дієслівні асоціативні ознаки, напр.: *І ти, **Руси** буковинська, довгий час **дрімала** та під льодом і снігами **вяла і стогнала*** (І, с. 79). З іншого боку, зі сторони письменника, звучать накази: *Як природа, **пробуди ся** і до праці раз **возьми ся!*** (І, с. 79); *<...> рости і зрій, цілим стань мужем і **Русь люби**, як мати свою!* (І, с. 177) чи побажання: *Гей до труду, до роботи, **най віджиє Русь свята!*** (І, с. 119).

Щиру любов автора до Буковини маніфестують контексти: *Тут з-поконвіку жив тот син, що матір **Русь свята** над все, над все любив* (І, с. 198).

Асоціацію Буковини з Руссю підсилюють й номінації на позначення жителів Буковини, яких С. Воробкевич називає дітьми Руси, напр.: *Чорні хмари пощезали, **діти Руси** всі обнялись* (І, с. 228). Словами ліричного героя промовляє автор, відносячи себе до русинів: *<...> ти Румунка чистокровна, мов калина спіла, повна, а **я Русин** з гір, із гаю, мови вашої не знаю* (І, с. 210).

Цікаво, що в текстах письменника спостерігаємо уживання на позначення жителів Буковини таких назв: русини (русини – «стара назва українського населення Буковини, Галичини та Закарпатської України» [СУМ, VIII, с. 911]), які охарактеризовані щирими, правдивими, як-от: *Гримуча піснь віщає високим небесам, що сонце правди й волі зійшло вже **Русинам** тим з над Дністра і Прута, вістить їм, що й вони пізнали, що **правдиві і щирі Русини!**...* (І, с. 76); буковинці: *Посідали **Буковинці** у тісні вагони, а пероном чути зойки, плач і жаль і стони* (І, с. 341); гуцули – «етнографічна група українців, що живуть у гірських районах західних областей України» [СУМ, II, с. 200], напр.: *На зелену калиноньку пташка ме сідати про дівчину Катерину сироті казати, і про рідну Чорногору, незабутні гори, про **Гуцулів-верховинців**, про ліси і бори* (І, с. 233).

Отже, асоціації з ключовим словом *Буковина* є різноплановими, різносемантичними, тобто ми можемо найменувати *Буковину* іменниками на позначення конкретних назв (край, Батьківщина, Русь) чи абстрактних (рай), на позначення істот (мати, дружина, що є частиною родини, русини, буковинці, гуцули).

2.2. Мовний образ Буковини в текстовому просторі художніх творів С. Воробкевича

Фактичний матеріал, дібраний з художніх текстів С. Воробкевича, дає змогу проаналізувати мовний образ рідного краю у трьох його виявах: географічному, історичному та етнографічному.

2.2.1. Географічний образ Буковини

Буковинський край описуємо з точки зору географії, характеризуємо мовний образ краю за допомогою власних географічних назв (найменування рік, гір, населених пунктів) та загальних просторово-географічних об'єктів (поле, ниви, долини тощо), що формують асоціативне поле ключового слова *Буковина*.

2.2.1.1. Власні географічні назви (топоніми), зафіксовані у творах С. Воробкевича, увиразнюють територіальну належність автора, місце його життя, служіння Богові і слову, місце творчих сил і упокоєння душі. Виокремлюємо такі їх групи:

Гідроніми – «вид топоніма, власна назва будь-якої водойми (як природної, так і штучної): океану, моря, річки, струмка, ставка, затоки, лиману, болота тощо» [19, с. 96], напр.: *Бистриця* – «права притока Дністра» [45, с. 50], напр.: *Від Бистриці до Дністра стелить ся весни краса; виглядає, як той рай, буковинський милий край* (I, с. 228); *Дніпро* – «річка, що впадає в Дніпровський лиман Чорного моря» [45, с. 173], напр.: *Кинув оком на ревучий Дніпро, Запороже, де колись орлом буяло те козацтво гоже* (I, с. 101); *Дністер* – «річка, що бере початок у Бескидах (Українські Карпати) та впадає в Дністровський лиман» [45, с. 173–174], напр.: *Щоб пізнали, що збудилась і працює Русь сьвята, що весною все розцвилось від Черемша до Дністра* (I, с. 120); *Дунай* – «бере початок у Німеччині, в горах Шварувальда й впадає в Чорне море» [45, с. 188], напр.: *Від великого Дунаю аж до синього Дніпра, чи в пустині, чи у гаю, чи на берегах Дністра, в Україні і Подолу, в темних горах і у полю всі гуляють, що аж га! веселого козака* (I, с. 26); *Прут* – «ліва притока Дунаю, що впадає у Чорне море, починається у Східних Карпатах Івано-Франківської області, перетинає Чернівецьку область» [45, с. 451], напр.: *Тільки Прут синій в берегах*

мріє (І, с. 41); Серет – «ліва притока Дністра» [45, с. 498], напр.: *З-над Серета, Бистриці і з-над Молдовиці позлітались, мов на пир, різнородні птиці* (І, с. 340); Славута – «права притока Прип'яті й Дніпра» [45, с. 509], напр.: *Славутиця зажурився, що вже байдаками не окриєсь сивоусий і враз з козаками не гримітиме вже більше* (І, с. 50); Совиця – «потік, ліва притока Дунаю, протікає в населених пунктах Чернівецької області (Заставна, Кліводин, Кіцмань, Витилівка, Лашківка, Лужани, Старосілля, Новосілка)» [45, с. 514], напр.: *І млин шумів там над водов, Совиця там текла, а берегами мов той ліс осока там росла* (І, с. 95); Черемош – «права притока Пруту і ліва притока Дунаю, бере початок у селі Устеріки Верховинського району Івано-Франківської області» [45, с. 603–604], напр.: *А Черемош з берегами провадить розмови, сичі стогнуть, сови плачуть у густій діброві* (І, с. 234).

Прикметно, що до гідронімів автор добирає виражені прикметниками поетичні означення, характеризуючи річки за різними ознаками, як-от: а) за віком: старий і престарий: *Пане-брате товаришу, сідлай вороного, най поїду до Дунаю синього, старого* (І, с. 56); *Скажи нам, Пруте престарий* (І, с. 198); б) за кольором: синій, синьоводий, срібноводий: *Де в зеленій Буковині мчить ся синій Прут і де чути при долині гомін рідних нут, там би вдарив я в бандуру* (І, с. 53) тощо; в) за розміром: великий та глибокий: *Від великого Дунаю аж до синього Дніпра, чи в пустині, чи у гаю, чи на берегах Дністра, в Україні і Подолу, в темних горах і у полю всі гуляють, що аж га! веселого козака* (І, с. 26); г) надає оцінних персоніфікованих характеристик: дрімучий, славний: *Солодка розмова із уст їх плине, – тихенько дрімучий Прут далі тече* (І, с. 159).

Назви рік у досліджуваних текстах персоніфіковані, що засвідчують дієслова різних семантичних груп, як-от: а) дієслова мовлення: говорити, казати, розмовляти, шепотіти: *Лиш за лихо буде Черемш шептати зарінком* (І, с. 33); б) дієслова руху: текти, летіти, пнутися, мчати, розганяти, здоймитися: *Де в зеленій Буковині мчить ся синій Прут...* (І, с. 53). Інтенсивність руху передають: а) дієслова, вжиті у переносному значенні: грати, казитися: *...а Прут грає, мов співає хвилями, водою* (І, с. 75); *Під Сокільським на флюярі грав і тям присюди; як*

казив ся Черемош наш, здоймались му груди (І, с. 373); б) дієслова звучання: *гудіти, скаженіти, шуміти*: *Он, чуй, як Черемш гуде, скаженіє* (І, с. 375); в) дієслова сприйняття і психічної діяльності: *зачути й мріяти*: *Тільки Прут синій в берегах мріє* (І, с. 41); *І Черемш весельше шумить, бо зачув, що з війська кучерявий Петро ся вернув* (І, с. 133). Ілюстративний матеріал засвідчує, що С. Воробкевич олюднює ріки Буковини, зокрема такими дієслівними формами як: *говорити, грати, казати, мріяти, розмовляти, співати, шепотіти* тощо.

Топоніми буковинського краю багаті й на **ороніми** – «вид топоніма, власна назва будь-якого об'єкта рельєфу земної поверхні – позитивного (гора, гірський хребет, горб) чи негативного (долина, котлован)» [55, с. 441], порівняймо: **Карпати** – «частина гірської системи Карпат на Західній Україні» [31, с. 253]: *сині, рідніі, наші, високі, любі, поконвічні, далекі, скалисті*: *Нігде, лиш у нашім зеленім краю, у наших Карпатах, у нашім раю, у нашій Буковині* (І, с. 91); **Сокільський** – «хребет у Покутсько-Буковинських Карпатах (частина Українських Карпат)» [6], напр.: *Під Сокільским на флюярі грав і тьяв присюди* (І, с. 373); *А скалистий той Сокільский, великан високий!* (І, с. 379); **Чорногора** – «найвищий гірський масив Українських Карпат» [31, с. 513]: *Віє вітер з Чорногори, схилив яворину* (І, с. 21).

Географічний образ рідного краю розкривають згадані ліриком **ойконіми** – «види топонімів, власна назва будь-якого поселення (міста, селища, села, виселка, хутора)» [12, с. 431], а це:

1) назви міст, що знаходиться в межах Чернівецької області, напр.: *Коло Кутів і Вижниці сплави поставали, Гуцулики кучеряві їсти посідали* (І, с. 32); *Гучно, бучно раз ся жило в краснім місті Чернівцях!* (І, с. 96);

2) назви селищ міського типу: **Кути** – «селище міського типу в Косівському районі Івано-Франківської області» [6], **Путилів, Путилівка** – «селище міського типу на Буковині (старі назви – Сторонець-Путилів, Путилів)» [6], напр.: *Полетіла б я в Путилів, де гори Карпати, де мій милий пробуває і стала б кувати* (І, с. 92); ... *так заплачу, заридаю, щоб аж було чути, де Вижниця, Шипіт, Плоска, Довгополе, Кути* (І, с. 233);

3) назви українських сіл: *Довгополе* – «село в Верховинському районі Івано-Франківської області» [6], *Плоска* – «село у Селятинській сільській громаді Вижницького району Чернівецької області» [6], *Розтоки* – «село в Усть-Путильській сільській громаді Вижницького району Чернівецькій області України» [6], *Руська Молдовиця* – «давнє українське село південної Буковини, зараз село в повіті Сучава в Румунії» [6], *Шунім* – «село у Селятинській сільській громаді Вижницького району Чернівецької області» [6], напр.: *У тій Рускій Молдовиці над потоком у вдовиці не зірниця ясно сяє, то дівчина проживає* (І, с. 165); *Гуляв я коломийки із нею знай торік, з рибчиною, дівчиною, Марійкою з Розтік!* (І, с. 191); *Так заплачу, заридая, щоб аж було чути, Де Вижниця, Шунім, Плоска, Довгополе, Кути* (І, с. 233) та ін.

2.2.1.2. Загальні назви просторових об'єктів конкретизують географічний образ Буковини, як-от: *З високої полонини ухо лиш зачує, як флюяра вівчарева плаче і сумує. А з неї жалко заридаять луги і калина, скали, гори і зелена ціла верховина* (І, с. 29). З-поміж таких назв найчастотніші: гори, верховина – «назва високогірної місцевості в межах Українських Карпат» [СУМ, І, с. 336], полонини – «безліса ділянка верхнього поясу Українських Карпат, яка використовується для пасовиська та сінокошу» [СУМ, VII, с. 94], скала, або скеля – «кам'яна брила або гора з стрімкими схилами та гострими виступами» [СУМ, IX, с. 259], напр.: *Полонину материнка гарно укриває, а дівчина з парубочком гуцулки гуляє* (І, с. 17); *А тим лихом будуть гори, скали гомоніти* (І, с. 29); *Будь здоровий, рідний краю, річка чиста, луже, гаю, люба верховино!* (І, с. 42); *Там над рікою та під скалою білая рожка красно цвितе* (І, с. 72).

На позначення водної системи фіксуємо назви: ріки та потоки, напр.: *Може у твої ріки, потоки вода спливає з самого раю, бо так миленько шепчуть, співають, як ті пташата в зеленім гаю?* (І, с. 11–12).

Щодо видів рослин, то С. Воробкевич неодноразово писав про дерева (смерека, ялиця, липа, явір, береза і т. д.) та кущі, як-от: *Попрощали гори, скали, любу верховину і смереку зеленую, явора й калину* (І, с. 28); *Вітер віє, повіває,*

старі дуби вириває, стогне сосна, яворина, лоза, липа і **калина** (I, с. 30). Й згадав про трав'янисту рослину – **очерет**: *Сині степи, очерети, байраки, дуброви, слобідоньки попустіли...* (I, с. 49). Частотною є лексема **ліс**, а побіжно з нею вживаються назви: **бір** – «сосновий або інший шпильковий ліс; також мішаний ліс з переважанням сосни» [СУМ, I, с. 188], **діброва** – «листяний ліс на родючих ґрунтах, у якому переважає дуб» [СУМ, II, с. 296], **байрак** – «ліс у яру, в долині або яр, порослий лісом, чагарником» [СУМ, I, с. 91], **гай** – «невеликий, переважно листяний ліс» [СУМ, II, с. 15], напр.: *Може у твої ріки, потоки вода спливає з самого раю, бо так миленько шепчуть, співають, як ті пташата в зеленім гаю?* (I, с. 11–12); *Де гори високі і бори широкі, де бурі шаліють, верхи зеленіють, там серце моє!* (I, с. 16); *Блуджу, нуджу я світами, темним лісом, байраками довго сюди-туди* (I, с. 35); *На горбочку під дубровов хлопці співанок вже тнуть* (I, с. 71); ... *весельше карпатський ліс-гай гомонить* (I, с. 133).

Місцевість Буковини характеризують назви: **нива** – «ділянка або смуга землі, на якій ростуть хлібні культури або яка призначена для їх вирощування; поле» [СУМ, V, с. 408], **поле** – «безліса рівнина, рівний великий простір» [СУМ, VII, с. 61], напр.: *Чи инше сонце на тебе світить і твої ниви та гори гріє?* (I, с. 11); *Помістити в ній не можу мого щастя-долі, так розкішно розцвили ся, як квітки у полі* (I, с. 44). Рівнинний характер поверхні має і **долина** – «рівна плоска місцевість, розташована між горбами чи горами» [СУМ, II, с. 358] й **степ** – «великий безлісий, вкритий трав'янистою рослинністю, рівнинний простір у зоні сухого клімату» [СУМ, IX, с. 686], напр.: *У долині ставочок і маленький млиночок, а в млиночку дівчина, хороша каліна* (I, с. 46); *Сині степи, очерети, байраки, дуброви, слобідоньки попустіли* (I, с. 49). Згадано і про **луги**, які переважно використовують для сільськогосподарських потреб (**луг** – «поросла травою і кущами лука, що використовується як пасовисько та сіножать» [СУМ, IV, с. 552]), напр.: *Ходить козак блукаючи, долі-волі шукаючи, ба лугами, ба степами, вмиває ся слізоньками* (I, с. 26).

Наведені назви вживаються з часто повторюваними лексемами, зокрема

прикметниками, що позначають:

а) колір (темний, синій, золотий, зелений): *У моїх **синіх** високих горах...* (І, с. 12); *Ци злетіла, полинула у краї чужії і на віки вже забула **ниви золотії**?* (І, с. 33); *Блуджу, нуджу я світами, **темним** лісом, байраками...* (І, с. 35); *...по-при хату, де живе він у **зеленому гаю*** (І, с. 92–93);

б) розмір і форму (високий, широкий, малий, буйний) [5, с. 14]: *Сонце ся сховало за **високі гори*** (І, с. 85); ***Степ широкий** доокола мріє* (І, с. 101); *Лиш ніби я чую, як лугом **малий**, веселий **потік** розіграв ся* (І, с. 106); *...поміж **буйнії ниви**, мов срібна стрічка та, тече, шумить тихенько родима ріка* (І, с. 118);

в) вік (старий, столітній, передвічний): *...в моїх темних лісах **предвічних** забував жаль свій* (І, с. 12); *...в тій країні, де з **ліса старого** відзивала ся флюяра* (І, с. 72); *У дуброві над водою там **столітний дуб** стояв...* (І, с. 86);

г) зовнішні характеристики (хороший, чистий, рівний, похилий, кучерявий, гнучкий, густий тощо): *Виріс в лісі **дуб хороший, рівний, кучерявий*** (І, с. 41–42); *Будь здоровий, рідний краю, **річка чиста**, луже, гаю, люба верховино!* (І, с. 42); *Де ростуть ліси тіністі наших синіх гір, **сосни, смерічки гилисті*** (І, с. 53); *...**гнучка береза** в діброві на горбу схилилась* (І, с. 226); *А Черемош з берегами провадить розмови, сичі стогнуть, сови плачуть у **густій діброві*** (І, с. 234);

г) характеристику свій / чужий: *Тут і гори не таківські, як наші високі, а **ліси ті чужинецькі** – не наші широкі* (І, с. 61–62) тощо.

Описуючи просторові поняття письменник добирає й поетичні складні прикметники, як-от: ***Бистроструйними ріками** поплила, пропала...* (І, с. 33); *За хмари сховав ся місяць **срібнорогий*** (І, с. 310), а також надає персоніфікованих характеристик: *...сиві мраки заслонили **гордих гір** грізне чоло* (І, с. 165–166).

Загальнопросторові об'єкти олюднюються в поезії С. Воробкевича, адже їм притаманні риси характеру (гордий, буйний, веселий) та різноманітні дії, виражені дієслівними лексемами, як-от:

а) дієслова звучання (лунати, дзвеніти, шуміти, стогнати, гомоніти) [2, с. 20]: *...де **дзвеніла** раз **долина** під Богданом-атаманом* (І, с. 51); ***Сосни і ялиці стогнуть** і валять ся до землі* (І, с. 70); *...**шумить** тихенько*

родимая ріка (I, с. 118); ...*степ* аж лячно *гомонить* (I, с. 131); ...*шуміла діброва*, мов пісню *співала*, *потічок бистренький* зарінком *шептав* (I, с. 310);

б) дієслова психічного стану (засмутитися, радіти): ...*шуміла долина*, *раділи ліси* (I, с. 65); *Засмутила ся калина*: *Тяжко при дорозі* (I, с. 147) тощо.

Зазначимо, що, за нашими спостереженнями, просторові назви (як власні, так і загальні) у текстах письменника уживаються із вказівними (*той, та, ті*) та присвійними (*мій, наш, ваш, свій*) займенниками, пор.: *Знаєш ті гори*, мій друже милий? (I, с. 13); *Чом так сумно, Україно, твоїми степами?* (I, с. 24); *Кождий хвалить край свій рідний, свої сині гори, свої луги, дібровоньки, зелененькі бори* (I, с. 25); *Ще лиш той поточок знав мя потішати, у кєрєє моє серце втіху уливати* (I, с. 64); *Се був наш Дніпро широкий і наш степ, щоб воювати* (I, с. 78); *Здоровий будь, лісочку мій, де раз я проживав* (I, с. 201).

Отже, географічний образ Буковини в поезії С. Воробкевича виформовують власні географічні назви та назви загальних просторових об'єктів. Багатство лексем на позначення географічного образу Буковини – рідного краю автора – засвідчує, що цей шар лексики є посутнім складником поетичної картини світу письменника.

2.2.2. Історичний образ Буковини

Історія України – невід'ємна частина українців. Вона живе в наших серцях, головах, душах. Наша історія – це пам'ять народу. У творах С. Воробкевича теж є згадки з історії: про козацький час, Січ, бо ж ми знаємо, що останньою Січчю була Задунайська Січ (1775–1828 рр.), яку частина козаків вирішили побудувати в нижній течії Дунаю після зруйнування Нової Січі імператрицею Катериною II, як-от: *Засьвіти Ти сонцем правди на те Запорожє, на Вкраїну замучену гіркими сльозами* (I, с. 38); *Січ прєславна, де козацтво буйне вікувало* (I, с. 48); *Тут про діла козацкії звістки не зачуєш* (I, с. 61).

Художня спадщина С. Воробкевича містить як окремий пласт і прозові тексти історичної тематики, які формують патріотичну самосвідомість автора та читачів. Тут важливо зрозуміти те, що історичну епоху передають застарілою

лексикою, тому доцільно говорить Н. Савчук: «Саме поняття *застаріле* передбачає неодмінне співвіднесення з сучасним етапом: воно є історично зумовленим» [42, с. 80] й «з функціональної точки зору, слово є застарілим лише з погляду сучасної мови» [25, с. 128].

Відомо, що застарілі слова поділяються на історизми та архаїзми, але в нашій роботі будуть переважати як приклади історизмів, так і приклади архаїзмів, зафіксовані в художній мові С. Воробкевича. Історизми – «слова, які вийшли з активного вжитку тому, що зникли позначувані ними речі, явища», «архаїзми – слова, які вийшли з активного вжитку тому, що їх з різних причин витіснили інші слова» [57, с. 224–225]. Нам здається, що інколи важко читати текст через застарілу лексику, однак це й створює колорит тієї доби, часу та реалій життя митця слова.

Історичний образ Буковини в художніх творах С. Воробкевича, за нашими спостереженнями, розкривають такі номінації:

1. Назви осіб за родом діяльності та професією:

- назви осіб, пов'язані з обробкою деревини, виготовленням речей з дерева: *плотар* – «робітник, який збиває, зв'язує і сплавляє плоти» [ТСУМ, с. 2454], напр.: *То співають **плотарі-корманичі**, дараби збиваючи* (II, с. 149);

- назви осіб, пов'язані з тваринництвом: *чобан* (чабан) – «те саме, що вівчар» [СУМ, XI, с. 259], напр.: *Вирядили батько **чобанів** з овечками, – а сами вже прощають ся* (II, с. 28);

- назви осіб, пов'язані з транспортуванням: *фірман* – «візник» [СУМ, X, с. 601], напр.: *Добрий з него **фірман**, уміє на всі боки батогом викручувати* (II, с. 173); *корманич* – «той, хто править кермом; стерновий» [ТСУМ, с. 1310]: *То співають **плотарі-корманичі**, дараби збиваючи* (II, с. 149).

- назви осіб, пов'язані зі сферою побуту: *цирулик* – «цирульник» [СУМ, XI, с. 218, заст., діал.] (цирульник – «перукар, який також виконував деякі обов'язки лікаря (пускав кров, ставив п'явки і т. ін.» [СУМ, XI, с. 218, заст.]), напр.: *... так стриг і голив, що і **цирулика** з міста*

засоромив би (II, с. 177–178).

2. Назви осіб за територіальною і національною ознаками: жиди – «те саме, що євреї» [ТСУМ, с. 909, заст.], цигани – «народність індійського походження, що живе невеликими групами майже в усіх країнах світу; особи, які належать до цієї народності» [СУМ, XI, с. 208], гуцули – «етнографічна група українців, що живуть у гірських районах західних областей України» [ТСУМ, с. 699], русини – «стара назва українського населення Буковини, Галичини та Закарпатської України» [СУМ, VIII, с. 911], румун – «народ, що становить основне населення Соціалістичної Республіки Румунії; представники цього народу» [СУМ, VIII, с. 907], молдовани – «народ, що становить основне населення Молдови (Молдавії)» [ТСУМ, с. 1658], чорногорці – «південнослов'янський народ, що становить основне населення Чорногорії, яка входить до складу Югославії; представники цього народу» [СУМ, XI, с. 358], напр.: ...*продав я мої овечки одному жидови з Молдави* (II, с. 31); *Чорногорці все радили і гукали, бач, не могли до доброго кінця дійти* (II, с. 105); ...*родився Гуцул з крісом, з вільним серцем і духом, зі співучою грудню і з довгогривцем* (II, с. 142); ...*тогда чи Русин чи Румун гуляв і гори і коломийки* (II, с. 222); *Богатий шинітський Гуцул і маючий Молдован не знали, що то горівка* (II, с. 226–227); *Іде Циган дорогою та не плаче, ні, таки розпливає ся в сльозах* (II, с. 386).

3. Назви осіб за соціальним та майновим станом, суспільно-політичним становищем:

а) назви осіб за певним соціально-економічним становищем: пропінатор – «відкупник монопольного права на торгівлю горілчаними напоями» [56], корчмар – «власник корчми, який сам обслуговує відвідувачів; шинкар» [ТСУМ, с. 1406], економ – «завідувач поміщицького господарства» [ТСУМ, с. 855], бурмістр – «за часів кріпацтва – керуючий поміщицьким маєтком або староста, призначений поміщиком із селян» [ТСУМ, с. 224, іст.], напр.: ...*а пан пропінатор таки собі в повозці їздять* (II, с. 128); *Они переночували у знакового корчмаря* (II, с. 346); *Крикливий економ все в-одно горлав* (II, с. 138); *О хіднику в ті часи і сам пан бурмістр не*

снів, з подібними мріями і не носив ся (II, с. 299);

б) назви осіб за певним суспільно-політичним становищем:

- назви осіб за титулами та званнями: цар – «володар якої-небудь країни» [СУМ, XI, с. 180], князь – «голова монархічної держави або окремого політичного утворення в складі такої держави» [ТСУМ, с. 1341], пан – «той, хто займав привілейоване становище в суспільстві до початку ХХ ст., належав до забезпечених верств міського населення, інтелігенції» [ТСУМ, с. 2190, іст.], панич – «1. Молодий неодружений син пана, пані. 2. Неодружений молодий чоловік, що належав до привілейованих верств населення» [ТСУМ, с. 2192, іст.], напр.: *Ніхто не знає краще обставин в дворі білого **царя**, як Лазар Танович з Підострога...* (II, с. 71); *Каже, що Петрови удало ся уйти з рук **князя** Орлова і прибути сюда у наші гори* (II, с. 71–72); – *Се **пан** наш іде, наш Степан Малий!* (II, с. 105); ***Панич** Петрик усього пильнував, лиш книжки ні* (II, с. 195);

- назви представників соціальних станів, груп: ходачковий шляхтич (ходачковий – «який володів невеликим маєтком; дрібномаєтний, небагатий» [СУМ, XI, с. 104]; шляхтич – «особа, що належить до шляхти» [СУМ, XI, с. 496]), старшина – «1. На Україні і в Росії в XVI–XVIII ст. – керівна заможна привілейована верхівка козацтва. 2. Взагалі привілейована верхівка» [СУМ, IX, с. 666], дідич – «те саме, що поміщик; великий землевласник» [ТСУМ, с. 772, іст.], напр.: *Під Садагурою сидів собі Хома Хабайло, **ходачковий шляхтич*** (II, с. 44); *Що з мене за **старшина**, коли руки спутані?...* (II, с. 70); *То село було власністю **дідича** Г.* (II, с. 194);

в) назви осіб, пов'язаних з адміністративно-державним управлінням, службовою діяльністю: війт – «сільський староста» [ТСУМ, с. 470, заст.], діюрніст – «канцелярист, писар» [47], мандатор – «службовець поміщицького або державного маєтку, що виконував адміністративні та поліцейські функції» [ТСУМ, с. 1567, іст.], напр.: *... **пан діюрніст** із своєю магніфікою так гордо проходжують ся, наче-б то пара паунів* (II, с. 128–129); *Без суду, без права потаскали мене рано оперед **мандатора** (се діяло ся, бачите, ще за паницини)* (II, с. 386); ***Війт** розбесідував ся й хто знає, що ще наговорив би*

був (II, с. 391);

г) назви осіб, що пов'язані з військовою справою:

- назви осіб за військовими званнями, чинами, посадами: воєвода – «воєначальник» [ТСУМ, с. 518, заст.], жовнір – «солдат польської армії» [ТСУМ, с. 915, іст.], урльонник – «солдат у відпустці» [СУМ, X, с. 479, заст.], комендант – «командир» [ТСУМ, с. 1363, діал.], гайдук – «солдат придворної охорони» [ТСУМ, с. 585], напр.: *Старий Гаврило Морошан, жовнір з часів цїсаря Франца, що суботи втїшино шкандибав до дяка* (II, с. 64); *Досить глумився ворог над нами! – крикнув гайдук Милош Бетович* (II, с. 85); *Крик, зойк і стони усе більше змагають ся, глушать кличі комендантів, голос сурм* (II, с. 87); *Випустив він єго з вязниці і оголосив єго перед народом воєводою цїлої Чорногори* (II, с. 107); *Але се, здає ся, не урльонник; наші урльонники летом сокола домів вертають* (II, с. 143);

- загальні назви воїнів (це радше назви народних месників на території західно- та східноукраїнських земель): опришок – «народний месник, учасник народно-визвольної боротьби в Галичині, на Закарпатті і Буковині проти феодально-кріпосницького гніту в другій половині XVI–першій половині XIX ст.» [ТСУМ, с. 2116, іст.], гайдамака – «учасник народно-визвольної боротьби XVIII ст. на Правобережній Україні проти польсько-шляхетського гніту» [ТСУМ, с. 585, іст.], напр.: *Зо дваццять опришків розбило сеї ночі в Четині* (II, с. 93); *В ночі прибули гайдамаки* (II, с. 101);

У досліджуваних текстах фіксуємо назви збірних понять: гетьманство – «1. Влада гетьмана; гетьманування. 2. Територія і народ, підвладні гетьману» [ТСУМ, с. 619, іст.], дворянство – «суспільний стан, соціальний прошарок великих землевласників, який був панівним класом у добу феодалізму й частково зберіг свої привілеї за капіталізму» [ТСУМ, с. 716], шляхта – «дрібне дворянство колишньої феодальної Польщі» [СУМ, XI, с. 496], панство, напр.: *Навкруги неї горнуло ся множество руских людий, всі в соболях і жемчугах, князі і княгині, гетманство, дворянство, міщани і хуторяни...* (II, с. 133);

*Господарства подібного годі й у нашої маючої **шляхти** вишукати* (II, с. 361); *Прошу **паньства** на перший поверх* (II, с. 373).

Цікавим явищем на позначення осіб жіночої статі є фемінітиви: цариця – «1. Жіночий рід до цар. 2. Дружина царя» [СУМ, XI, с. 182], царівна – «дочка царя» [СУМ, XI, с. 182], орендаторка (від *орендатор*, *орендар* – «шинкар, корчмар» [ТСУМ, с. 2123, іст.]), магніфіка – «дружина, жінка» [47], княгиня – «жін. до князь» [ТСУМ, с. 1341], різничка – «дружина різника» [СУМ, VIII, с. 566], двірничка – «жін. рід до двірник» [ТСУМ, с. 712] (двірник – «працівник, який стежить за чистотою і порядком у дворі та на вулиці біля двору» [ТСУМ, с. 712]), пряха – «те саме, що пряля» (пряля – «жінка, яка пряде ручним способом на прядці») [СУМ, VIII, с. 366], паніматка – «дружина священника» [ТСУМ, с. 2192], пані – «особа жіночої статі, що займала привілейоване становище в Україні, Польщі, Білорусі, Литві» [ТСУМ, с. 2192], панна – «молода незаміжня поміщиця або дочка пана в Україні, а також Білорусі, Литві, Польщі» [ТСУМ, с. 2193, іст.], діди́чка – «жін. до дідич» [ТСУМ, с. 772, іст.], напр.: *В однім кораблі сидів князь Юрій Долгорукий, посол білої **цариці** Катерини II* (II, с. 104); *Товста **арендаторка** скорше висушила на сонці свої локишини і кинула ся у сабашову тоалету; пан дію́рніст із своєю **магніфікою** гордо проходжують* (II, с. 128); *Шкода моєї понсової сукні – щебетала, як той соловій, **пані різничка*** (II, с. 137); *Коби ми здорові, а стара **двірничка** Кифорячка най з Богом спочиває* (II, с. 157); *... а до **пані-матки** добродійки так всі горнулись, як пчоли до уля* (II, с. 191); *З химерної **панни** челядь не насмівала ся, кеп не чинила...* (II, с. 193); *Одного раня найшли **діди́чку** без душі* (II, с. 195); *Доглядав їх вірний єго наймит-чобан Юрій, син бідної вдови-**пряхи** Ірини Козубчихи* (II, с. 289); ***Пані** Маріора повдовіла молодого* (II, с. 346–347).

У досліджуваних текстах натрапляємо на утворені від іменників назви дій, які зараз не зустрічаються в активному вжитку: сотникувати – «виконувати обов'язки сотника; бути сотником» [СУМ, IX, с. 472] (сотник – «особа, яка очолювала сотню (у 5 знач.), обиралася спочатку козаками, а згодом

призначалася гетьманом або царем» [СУМ, IX, с. 472]), *бурлакувати* – «бути самотнім, самотнім» [ТСУМ, с. 223], як-от: *Єї чоловік, самотній Опанас, самотнював під гетьманом Павлюком* (II, с. 5); *От послухай, що я тобі скажу: ти вже не сьогоднішній, годі вже самому бурлакувати, от час би тобі вже й одженити ся* (II, с. 46).

Буковина пережила й татарські набіги, в історичному контексті значна кількість буковинців загинула під час визначної Хотинської війни 1621 року, в якій програла Османська імперія, однак силою втрат та людських життів виграла Річ Посполита в союзі з Військом Запорозьким. Татарські навали закінчувалися для українців рабством, розкраданням, полоном, гаремом, ясиром тощо. У цьому контексті можна розтлумачити наступні лексеми: *рабство* – «цілковите, абсолютне підкорення чужій волі, чужому впливові» [СУМ, VIII, с. 425, перен.], *ярмо* – «гноблення когось-небудь; гніт, утиск» [СУМ, XI, с. 650], *неволя* – «те саме, що кріпаччина» [ТСУМ, с. 1855, іст.], напр.: *Привик помалу Петро до свого лиха, – привик до рабства як пташка до клітки...* (II, с. 9); *Там десь у турецькій неволі, межі вражими поганцями загибає* (II, с. 99); *Хотів я вас з-під бісурманського ярма визволити* (II, с. 106). Українців називали *бранцями*, як-от: *Хто з безталанних бранців не здужав далі йти, тому устроить лютий Татарин кинджал у серце, відріже із рук ремінь і лишить нещасного серед степу на поживу орлам та сіроманцям* (II, с. 7), а дівчат же віддавали до *гарему* (гарем – «жіноче приміщення у будинку багатого мусульманина» [ТСУМ, с. 597]), напр.: *...а нещасна, чорнобрива Українка, у гаремі татарському сльози проливати, в горю свій вік коротати!* (II, с. 7).

Синонімами з яскравим змістовим навантаженням вважаємо такі номінації: *бісурман* – «1. Людина іншої віри (переважно про магометанина). 2. Уживається як лайливе слово» [ТСУМ, с. 227, заст.], *невірні* – «який визнає іншу порівняно з ким-небудь віру, релігію» [ТСУМ, с. 1853], *недовірок* – «той, хто зрікся своєї віри або недостатньо вірить у Бога, духів і т. ін.» [ТСУМ, с. 1866, заст.], *поганець* – «те саме, що поганин» [ТСУМ, с. 2496, заст.] (*поганин* – «той, хто не сповідує християнської

віри; нехристиянин)» [ТСУМ, с. 2496, заст.]), орда – «об'єднання кількох кочових племен під владою одного хана у тюркських і монгольських народів» [ТСУМ, с. 2122, іст.], башибузуки – «1. Солдат нерегулярних військ у Туреччині XVIII і XIX ст. 2. Розбишака, головоріз» [СУМ, I, с. 115, перен., заст.], напр.: *Загостила люта орда і на хутір вбогої вдови Горпини* (II, с. 6); *Глумили ся клятї Турки над нами, мов над скотиною, а Данило бачив, що недовірок туди прямує, щоб на Чорногорі православну віру знищити* (II, с. 70); *З кожної сторони доносять нам, що страшно лютує над народом клятий поганець* (II, с. 83); *...знов сікти й рубати-меш тих клятих башибузуків!* (II, с. 86); *З вражим бісурманом дали би ми собі раду* (II, с. 101). Стилiстично навантаженими є прикметникові ознаки, ужиті з іменниками на позначення турків як ворогів – *вражий, здурілий, клятий, лютий*.

Військовою силою Османської імперії були яничари – «у султанській Туреччині – солдат регулярної піхоти, створеної в XIV ст. з військовополонених, а також християн, обернених у мусульманство» [СУМ, XI, с. 646], напр.: *Пігнали ся за нею яничари та вже не дігнали, тільки бачили, як вона у хвилях потапала, на дно моря спускала ся* (II, с. 24). Збірним іменником у контексті татарських навал є слово татарва: *Татарва, що пожакувала наш хутір, не пожалувала і нашого села. Страшно казати, яке горе нас постигло* (II, с. 21).

Погане життя українців теж має свої назви, як-от: паницина – «дарова примусова праця покріпачених селян у господарстві поміщика; відбуток» [ТСУМ, с. 2195, іст.], бранка – «рекрутський набір» [ТСУМ, с. 202, діал.], рекрутування (рекрутувати – «брати в рекрути» [СУМ, VIII, с. 497, іст.]), напр.: *Наш 15 мільоновий нарід забув столітні угнети, гірку недолю і кроваві, пекучі слези і муки, забув грабіж поганьску і неволю і окови Татарви, злидні і тяжкий нагай ляцкої сваволі і желізне ярмо фараонської паницини...* (II, с. 132); *Прийшла перша рекрутація* (II, с. 241); *Але наспіла вража, пакосна бранка; мені підтяли кучері, хоч був я слабого здоров'я* (II, с. 273).

Ким тільки не був наш український люд: і рабом, і наймитом, і сіромахою

(сірома – «козацька біднота на Запорізькій Січі; голота» [СУМ, IX, с. 231, іст.]), і *бідним мужиком*, і *бранцем*, напр.: *Гірка ж доля припала нашим бранцям* (II, с. 17); *Було післати твого наймита по доготь, а самому було тут лишити ся* (II, с. 49); *Чорний раб*, до землі уклонившись, вступив у сьвітлицю (II, с. 108); *Бідний мужик був чорним рабом* через цілий свій вік: без права, без оборони минали єму єго чорні, безталанні дні, оден супокій находив щербатою долею тяжко пригнетений хлібороб у могилі (II, с. 306); *Працюють сіроми-Гуцули*, бо для жінок і діточок насущного треба (II, с. 394).

Історичний образ буковинської землі у творах С. Воробкевича репрезентований лексемами на позначення назв осіб за родом діяльності та професією, за територіальною та національною ознаками, за соціальним та майновим станом, суспільно-політичним становищем. Низка мовних одиниць, ужитих у текстах письменника, засвідчує тяжке становище українців, мовні реалії на позначення турецького гніту тощо.

Увиражений образ Буковини не тільки з географічного та історичного боків, але й з етнографічного, який є не менш цікавим з погляду лексичного та змістового навантаження.

2.2.3. Етнографічний образ Буковини

За «Академічним тлумачним словником» *етнографія* – «1. Історична наука, яка вивчає культуру й побут народів світу, їх походження, розселення та культурно-побутові взаємовідносини; народознавство. 2. Сукупність усіх особливостей побуту, звичаїв, культури якого-небудь народу, народності, місцевості» [СУМ, II, с. 491]. Етнографічний образ рідного краю створює передусім побутова лексика, до складу якої «входять слова, що називають предмети та явища, поширені в побуті всіх груп населення» [13, с. 238]. Як зазначають дослідники, до побутової лексики належать назви житла, меблів, господарських предметів, одягу та взуття, їжі й напоїв, посуду та кухонного начиння, свійських тварин і птахів, знарядь праці, трудових процесів і дій, назви звичаїв, обрядів, ігор, розваг тощо.

Поетична спадщина С. Воробкевича багата не тільки на географічні описи Буковини-краю, а й на етнографічні. Н. Шатілова не дарма написала: «Діалектна лексика паралельно з літературною є важливим складником інформаційно-комунікативного простору художніх текстів автора і водночас однією з домінантних рис його індивідуально-авторської манери письма, за допомогою якої відтворено національно-етнографічний та говірково-регіональний колорити» [52, с. 368]. Фактичний матеріал дає змогу виокремити такі групи:

1) **назви танців:** гуцулка – «гуцульська мелодія до танцю» [СУМ, II, с. 200, розм.], козак – «веселий, жвавий український народний танець, спочатку поширений серед козацтва» [СУМ, IV, с. 210]; гопак – «український народний швидкий танець, одиночний, парний або груповий» [СУМ, II, с. 124]; тропак – «український народний танець, за характером виконання близький до гопака» [СУМ, X, с. 283], напр.: *Полонину материнка гарно укриває, а дівчина з парубочком **гуцулки** гуляє* (I, с. 17); *Бо **козак** наш танець рідний!* (I, с. 22); *Діточки біжать до кладки, оточують співака і круг него витинають веселого **тропака*** (I, с. 205); *Як калатне він вина, молодим стає, тне присюди, **гопака**, молодця вдає* (I, с. 220);

2) **назви музичних інструментів:** флюяра – «басова сопілка-зубівка, майже метрової довжини, поширена на Гуцульщині» [СУМ, X, с. 609], трембіта – «гуцульський народний духовий музичний інструмент у вигляді довгої дерев'яної труби без вентилів і клапанів» [СУМ, X, с. 242], торбан – «український народний струнний щипковий музичний інструмент, близький будовою до бандури» [СУМ, X, с. 200], бандура – «український народний багатострунний щипковий музичний інструмент з декою овальної форми» [СУМ, I, с. 100], цимбали – «старовинний музичний інструмент, що складається з дерев'яного корпусу трапецоїдальної форми і металевих струн, на яких грають, ударяючи молоточками або паличками» [СУМ, XI, с. 214], дримба – «щипковий музичний інструмент, сила і висота звуку якого регулюються ротовою порожниною того, хто грає» [СУМ, II, с. 413], бас – «струнний або духовий музичний інструмент з низьким ладом» [СУМ, I, с. 108],

кобза – «старовинний український струнно-щипковий музичний інструмент» [СУМ, IV, с. 200], сурма – «старовинний духовий музичний інструмент прямої видовженої форми, який використовували перев. як сигнальний» [СУМ, IX, с. 854], труба – «духовий мідний музичний інструмент високого регістру з зігнутим у кільце циліндричним або конічним корпусом і розтрубом на кінці; взагалі духовий інструмент різного призначення (для гри в оркестрі, подачі різних сигналів і т. ін.)» [СУМ, X, с. 288], ліра – «старовинний струнно-клавішно-смічковий музичний інструмент, який був поширений у Росії, Білорусії та на Україні» [СУМ, IV, с. 521], сопілка – «український народний духовий музичний інструмент із дерева або очерету, що має форму порожнистої трубки з отворами» [СУМ, IX, с. 461], гуслі – «старовинний народний багатострунний щипковий музичний інструмент» [СУМ, II, с. 198], напр.: *З високої полонини ухо лиш зачує, як **флюяра** вівчарева плаче і сумує* (I, с. 29); *Занімили по Вкраїні **бандури, торбани*** (I, с. 48); *Бодай тебе, вівчарику, добро не минуло, що нагадав **сопілкою** серцю, що забуло* (I, с. 71); *Все грають **сурмитруби**, все барабан гуде, а військо повне смутку дорогою іде* (I, с. 82); *Де красше смерека і сосна росте, де мільше **трембіта** у вечер гуде* (I, с. 91); *Як заграла панна в **дримбу**, то жижки дрожали* (I, с. 98); *...в хатчині заграли і скрипки і **бас**, а гості співають!* (I, с. 160); *Під липов тїнистов **цимбали** брелять* (I, с. 171); ***Кобза** стара і дірава, і гуде і бренть* (I, с. 295); *...Аполььон у **ліру** грає, красний, молодий...* (I, с. 328); ***Гусле** моя голосиста, жаль мені з тобою!* (I, с. 389);

З) **назви знарядь праці**: плуг – «сільськогосподарське знаряддя з широким металевим лемешем або диском для оранки» [СУМ, VI, с. 595], кросна – «ручний ткацький верстат» [СУМ, IV, с. 366], веретено – «ручне знаряддя для прядіння, що становить собою тонку паличку з видовженими загостреними кінцями і потовщенням посередині» [СУМ, I, с. 329], міх, клевець, топір, свердло – «ріжучий інструмент, обертаючи який, роблять отвори, заглибини в металі, дереві, ґрунті і т. ін.» [СУМ, XI, с. 69], напр.: *Вісти, що Буковина вже взяла в руки **плуг** і оре рідне поле* (I, с. 76–77); *Дівчина в хатці лен дрібний пряде й пісень*

співає: «Фурр **веретенце**, гей спішишь. Вже шлюбний день зближаєсь!» (I, с. 134); Допряла лен дівчина вже, і **кросна** розставляла, готове вже і полотно, сорочку вишивала (I, с. 135); Лиш Цигани без спочинку роблять, не дрімають, **міхом** дують, бють **клевцями**, искри відлітають (I, с. 234); Під паху **тонір** і **свердел** Федір взяв і каже: «Мрака та густа небаром долами поляже» (I, с. 377);

4) **назви страв і продуктів харчування**: хліб, риба, ковбаса, гусянка – «кисляк з пареного молока» [СУМ, II, с. 198], кулеша – «страва з кукурудзяного борошна» [СУМ, IV, с. 390, діал.], бриндза – «сир з овечого молока» [СУМ, I, с. 236, діал.], сир, каша, напр.: Як не хоче дівчинонька Гуцула любити, то лиш **гусянки** їй треба дати ся напиту (I, с. 18); ...варять **кулешу** і кладуть **бриндзю**, **сир** з бербениці на чисту скатерть (I, с. 41); ...і смачно **хліб** сухий свій їв (I, с. 212); Або пійду з чумаками **сіль-рибу** возити... (I, с. 232–233); ...варять **кашу**, згадують заслугу свого отамана (I, с. 258); А міщане там із боку столи розіклали, **ковбасами**, вином, пивом жовнярів приймали... (I, с. 341);

5) **назви напоїв**: горілка, оковита – «міцна горілка високого гатунку» [СУМ, V, с. 672], вино, пиво, квас, напр.: Ти матусю очаруй, **горівоньки** їй зготуй (I, с. 20); ...сперли ся в беріг Гуцули ... пють **оковиту**, варять **кулешу** і кладуть **бриндзю**, **сир** з бербениці на чисту скатерть (I, с. 41); ... наша зброя фляшка повна **пива**, меду і вина (I, с. 84); У **вині** самі небесні, пишні аромати! (I, с. 189); Лиш гроші дурить він від нас за той гидкий, плюгавий **квас** (I, с. 196);

6) **назви одягу**: кожух, сіряк – «старовинний верхній довгополий одяг із грубого сукна» [СУМ, IX, с. 232], жупан, сердак – «рід верхнього теплого короткого сукняного одягу» [СУМ, IX, с. 58], сорочка, сукня і назва пояса, яким підперезувалися – черес, напр.: Видко, видко, вже Євдоха поскидала **кожухи** (I, с. 71); В **сорочці** шлюбній молоду у темний гріб сховали (I, с. 135); Інші маю молодиці, чорнявенькі, круглолиці, в гарних **сукнях** із дубини – ах! за ними серце гине! (I, с. 154); Як **кожух** наш має діри, як нелатаний **сердак**, нитку, голку бери в руки (I, с. 157); Не панам в **жупанах** красних... – я, заграв би тій

дівчині (І, с. 169–170); ... як червінчики бреніли в **чересах** червоних... (І, с. 372);

7) **назви головних уборів:** хустка та шапка, напр.: ...а тимчасом Драгоманка шиє, вишиває красну **хустку** (І, с. 273); ...**шапка** сива, баранкова, а сорочка китайкова, і бандура і шаблюка, остра, люта, як гадюка (І, с. 355);

8) **назва взуття:** черевики – «вид невисокого взуття переважно на шнурках або гудзиках» [СУМ, XI, с. 302], напр.: **Черевички** сап'янові за рубля, за рубля, ніхто з світа так не губить, як кума, коли гуля (І, с. 293);

9) **назви прикрас:** перстні, які стали символом заручин та багатства, намиста, напр.: Ой у наші, Николичу, без ліку **перстенів**; в них каміня – **діаманти**, **смарагди** зелені... (І, с. 273); Купить тобі **намисто** золоте (І, с. 293);

10) **назви транспортних засобів:** дараба – «пліт, збитий із дерев'яних кругляків» [СУМ, II, с. 211, діал.], чайка – «бойовий довбаний човен запорізьких козаків з вітрилами та веслами, обшитий зовні дошками або очеретом для кращої плавучості й захисту від ворога» [СУМ, XI, с. 264], човен, вагон, сани, напр.: Пливе **дараба**, а керманич на беріг поглядає (І, с. 193); Той нераз вже міряв море гнучими **чайками** (І, с. 248); Тут я вчора був, бачив, як козак в Дніпрі із **човном** пірнув (І, с. 322); Посідали Буковинці у тісні **вагони** (І, с. 341); Удовиця тягне **сани** білими снігами (І, с. 381);

11) **назви посуду:** миски, чарки, барило – «невелика посудина для рідини (найчастіше з дерева) з двома днищами і опуклими стінками, стягнутими обручами» [СУМ, I, с. 106], напр.: З срібних **мисок** будеш їсти, з золотих **чаши** пити... (І, с. 105); Гей-же до **чарки**, мій брате! (І, с. 222); ...він не зброю козацкую з собою носив, а **барилку** тисовую з добрим вишняком (І, с. 323);

12) **назви домашнього начиння:** кужіль – «1. Прядиво або вовна, намотані на кужівку. 2. рідко. Те саме, що кужівка, кужілка» [СУМ, IV, с. 386], ліжко, ланц, бочка, відро, килим, лавки, припічок – «горизонтальна площина перед челюстями печі під комином, продовженням якої є черинь печі» [СУМ, VII, с. 709], напр.: Поміг тягнути їй **ведро**, води з него напився (І, с. 135–136); Він вискочив із **бочки** до мене, як оса (І, с. 221); Бліда, хора на **постелі** ледво тільки дише (І, с. 264); Сів на **ковер**, загнув ноги (І, с. 247); **Кужіль**

пряла, піре дерла, гуси гнала до води (І, с. 332); В хатчині харно, ладно все, дивитись пролюбки, все чисте, хоч убоге все: і **принічок** й **лавки** (І, с. 333–334);

13) **назва сумки**: табівка (у віршах тобівка) – «гуцульська шкіряна торбина з орнаментом, яку носять на ремені через плече» [СУМ, Х, с. 9, діал.]: ...покидає Гуцул бідний свою Буковину; покидає верховину, ... де **тобівку** при потоці наповняв пстругами (І, с. 232);

14) **назви господарських об'єктів**: комора, або шпихляр, кошара, пасіка й фільварок – «у Польщі, Західній Україні та Західній Білорусії (до 1939 р.) – панський маєток із господарчими будівлями» [СУМ, Х, с. 595], напр.: *Плаче бідна у **коморі**, косу розплітає* (І, с. 237); ...*все в порядку – двір, **фільварок**, – всюди мир і лад: тут ставочок, загорода, а там знов **шпихляр**, там **кошара**, де загонить овечок вівчар* (І, с. 326); *А по сугорбі розсїв ся вишневий садок, і **пасіка** простираєсь по-під той горбок* (І, с. 326);

15) **назви грошових одиниць**: таляр – «старовинна срібна монета, що була в обігу в Німеччині, Чехії, Італії та ін., а також на Україні» [СУМ, Х, с. 28]; крейцер – «дрібна розмінна монета (1/100 гульдена – в Австро-Угорщині, 1/60 гульдена – у Німеччині)» [СУМ, IV, с. 333], напр.: ... *маєш мені хоть **таляра** за чароньки дати* (І, с. 23); *Не видав він на жінку ні **крейцара** ні раз* (І, с. 187). А також срібло й золото: *Не хотіли вражі Ляхи **срібла**, **злата** брати* (І, с. 305).

Зі звичаїв згадано прославляння воскресіння Сина Божого у великодній час, сватання, шлюб, елементи похоронної обрядовості, напр.: ... як «**Христос воскрес**» у церкві *святиченики заспівають, в моє серце всі надії, золотаві сні вертають* (І, с. 39); *Над Прутом у лузі барвінок вже рвуть, до **шлюбу** зелені віночки плетуть* (І, с. 160); *Дівчину **сватав** я тогід, вона мені сказала: «З тобою щоб звінчалась я, то розуму б не мала»* (І, с. 164); *Тепер, дивись, в **сорочці** тій лежить вона на **лаві**; барвінок вкрив студену груди і кучери русяві* (І, с. 387–388).

Дослідження вияву образу рідного краю з етнографічного боку дає змогу стверджувати, що твори С. Воробкевича надають багатий та різноманітний ілюстративний матеріал для його опису. Це дає нам змогу аналізувати поета як знавця свого краю та його повсякденно-побутової культури.

Висновки до розділу 2

Буковина – ключове слово як в поетичній, так і прозовій спадщині С. Воробкевича, про що ми можемо стверджувати дослідивши чималий фактичний матеріал. Вона асоціюється з іменниками – край, Батьківщина, Русь, рай, мати, дружина, родина, Україна. Аналіз мови поетичних текстів письменника дав змогу простежити географічний та етнографічний образи рідного краю, а прозові тексти увиразнили його історичний образ.

Географічний образ Буковини в поезії С. Воробкевича виформовують власні географічні назви та назви загальних просторових об'єктів, стилістичне навантаження яких увиразнює сполучення з прикметниками (великий, глибокий, славний тощо), займенниками (той, мій, наш, ваш, свій) й дієсловами (говорити, грати, казати, мріяти, почути, розмовляти, співати, шепотіти тощо). *Історичний образ* Буковини у художній спадщині митця трагічний, адже доля українців, описана в текстах, здатна розчулити та дати усвідомлення того, що пережито нами багато негараздів, в яких нація вистояла. Його виформовують назви осіб за родом діяльності та професією, за територіальною та національною ознаками, за соціальним та майновим станом, суспільно-політичним становищем. *Етнографічний образ* рідного краю змальовують лексеми різних тематичних груп, додаючи текстам письменника місцевого колориту (назви танців, музичних інструментів, знарядь праці, страв і продуктів харчування, напоїв, одягу, головних уборів, взуття, прикрас, посуду, домашнього начиння, господарських об'єктів, грошових одиниць, транспортних засобів, звичаїв та обрядів).

Багатство лексем на позначення географічного, історичного й етнографічного образу Буковини – рідного краю С. Воробкевича – засвідчує, що цей шар лексики є посутнім складником поетичної картин світу письменника.

Розділ 3

ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ОБРАЗУ РІДНОГО КРАЮ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ЗЗСО

Лінгводидактика – «теорія навчального курсу мови на основі лінгвістичних досліджень» [ТСУМ, с. 1511]. Відомий сучасний лінгводидакт С. Омельчук трактує це поняття як загальну теорію навчання мови, фундаментальну частину методики, у якій «досліджуються аспекти, підходи, закономірності засвоєння мови, розв'язуються питання змісту курсу на основі лінгвістичних досліджень, вивчаються труднощі засвоєння матеріалу та їх причини, визначаються принципи і методи, форми і засоби навчання мови» [39, с. 72]. Визначення дають підставу для єдиного висновку, що лінгводидактика – це теоретичне підґрунтя, теоретична частина загальної методики навчання української мови.

О. Біляєв зазначає, що методика викладання української мови – «це педагогічна наука, що визначає мету й завдання, принципи, зміст, форми і методи навчання, шляхи засвоєння учнями мовних та мовленнєвих умінь і навичок, формування засобами предмета національно мовної особистості» [22, с. 13]. А І. Олійник пише, що «це просто наука, яка досліджує процес навчання української мови, розкриває закономірності засвоєння різних сторін мови, визначає і вмотивовує засоби передачі знань учням» [22, с. 13].

Що ж до лінгвостилістики, то це так званий межовий розділ мовознавства про який у методичному посібникові «Методи й методика лінгвостилістичних досліджень» написано, що це розділ мовознавства про: «а) закономірності існування і структурну організацію суспільно зумовлених різновидів мови – функціональних стилів; б) мовні одиниці з погляду додаткового експресивно-стильового забарвлення; в) цілеспрямований вибір мовних засобів, що відповідає стильовим і стилістичним нормам» [3, с. 5]. З чим ми повністю погоджуємося, адже досліджуємо різнопланові мовні образи Буковини.

У цьому розділі ми звернемо увагу на практичну частину лінгводидактики,

зокрема активний процес вивчення української мови на основі фрагментів з художніх текстів С. Воробкевича.

3.1. Текстоцентричний підхід до вивчення мовних явищ

Нова українська школа спирається не тільки на знання, вміння і навички учнів ЗЗСО, а й на те, щоб вони реалізували здобуте на практиці. Не дивно, що Міністерство освіти та науки України пропонує 10 ключових компетентностей, а це: спілкування державною мовою, спілкування іноземними мовами, математична компетентність, компетентності в природничих науках і технологіях, інформаційно-цифрова компетентність, уміння вчитися впродовж життя, соціальні та громадянські компетентності, підприємливість, загальнокультурна грамотність, екологічна грамотність і здорове життя, для яких спільними є такі вміння, як: «уміння читати і розуміти прочитане; уміння висловлювати думку усно і письмово; критичне мислення; здатність логічно обґрунтовувати позицію; виявляти ініціативу; творити; уміння вирішувати проблеми, оцінювати ризики та приймати рішення; уміння конструктивно керувати емоціями; застосовувати емоційний інтелект; здатність співпрацювати в команді» [38, с. 12].

Для того, щоб навчання української мови відповідно до ідей НУШ було стандартизованим та ефективним, використовуватимемо різноманітні підходи до вивчення згаданого предмета. Хоча питання підходів розглядає чимала кількість методистів, до сьогодні немає чіткої, а головне закріпленої класифікації підходів до навчальної діяльності, й тим не менше, усталеного тлумачення поняття «*підхід*». Для прикладу, С. Омельчук розкриває зміст поняття так: «підхід до навчання мови – це методологічна категорія лінгводидактики, що позначає складне багатовимірне явище, структурними компонентами якого є принципи, технології, методи, прийоми, засоби та форми навчання і якому властиві концептуальність, процесуальність, системність, керованість і дієвість» [41, с. 44]. Натомість Л. Рускуліс витлумачує підхід до навчання як «інтегративно-системну архітектоніку лінгвістичної теорії, лінгводидактики,

здобуття практичних навичок й основ наукової діяльності, що базуються на принципах, методах, прийомах, засобах і формах навчання відповідно до конкретних освітніх цілей» [41, с. 44].

Підходи ж прийнято поділяти на традиційні та інноваційні. До традиційних автори статті «Сучасні підходи до навчання української мови майбутніх учителів-словесників у контексті ідей нової української школи» М. Пентилюк, Т. Окуневич, С. Мунтян уналежнюють «лінгвістичний, педагогічний, психологічний, моральний, естетичний» [41, с. 44], а до інноваційних – «народознавчий, етнопедагогічний, культурологічний, діяльнісно-орієнтований та ін.» [41, с. 44].

Для розкриття компетентнісного потенціалу мовно-літературної освітньої галузі абсолютно всі аспекти вивчення важливі. Недарма вживаємо дефініцію «аспект» замість «підхід», адже, на переконання Л. Мамчур, «дефініції „аспект” і „підхід” вживаємо як синонімічні, оскільки визначаємо їхню роль – розглядати явище, поняття в окресленому вимірі, у певній площині» [35, с. 43].

Якщо коротко окреслити усі підходи, то почнемо з *педагогічного*, бо майбутні педагоги-словесники мають зважати на такі речі, як навчання й виховання учнів, які для кожного з них даються по-різному. На це впливатиме вік, уміння сприймати інформацію, навчання й виховання у національно-патріотичному дусі, формування духовної особистості. На нашу думку, цей підхід основа всіх інших. *Лінгвістичний* – володіння мовою та мовленням на рівні свідомого, мислячого громадянина України, вміння аналізувати, коментувати, знаходити, порівнювати мовні явища та факти, використання на практиці вивченого матеріалу і чітке висловлювання на будь-яку тему. *Психологічний* – учитель повинен зважати на вікові особливості розвитку учнів, подавати матеріал, які ті здатні легко засвоїти і осягнути. *Моральний* – завдяки мовним та літературним творам нашоствхнути здобувачів освіти та читачів на розвиток в собі хороших якостей та викорінення шкідливих звичок по мірі можливості. *Народознавчий* – українська мова та література покликані розвивати у свідомості кожного учня громадянську позицію та майбутнього, соціально

активного діяча України. Поряд діє і *етнографічний*, і *культурологічний* підходи, адже українська культурна спадщина повинна зберігатися молодшими поколіннями. Згадаємо і *технологічний підхід*, адже при роботі з учнями у сучасних умовах важливі розробки презентацій і т. д.

М. Пентилюк детально охарактеризувала *діяльнісно-орієнтований підхід*: «Діяльнісно-орієнтований підхід до навчання мови базується на мовленнєвій діяльності, враховує когнітивні (пізнавальні), емоційні, вольові здібності учня. Він передбачає формування системи компетенцій» [35, с. 26–27].

Новітнім підходом до вивчення мови та літератури є *текстоцентризм*. Учитель-методист Н. Шварц у своїй доповіді «Текстоцентрична технологія у формуванні мовної компетенції учнів» пише, що «текстоцентрична технологія навчання відповідає основним завданням вивчення української мови та літератури, бо епіцентром уроку стає текст як засіб виховання всебічно розвиненої, творчої, національно свідомої, духовно багатой особистості, і яка комунікативно виправдано вміє користуватися мовними засобами у всіх сферах суспільної діяльності» [53, с. 7].

Тексти, використовувані на уроках, є основою для навчання. Тим не менше вони допомагатимуть розкривати соціокультурний потенціал знань, умінь та навичок учнів.

Зазначимо, що текстоцентричний підхід є по своїй суті і міжпредметним, оскільки О. Глазова коментує Пояснювальну записку до програми «Українська мова», де згадується, що «принцип текстоцентризму передбачає засвоєння мовних знань і формування мовленнєвих умінь і навичок на основі текстів, усвідомлення структури тексту й функцій мовних одиниць, формування вмінь сприймати, відтворювати чужі й створювати власні висловлювання, здійснювати міжпредметний зв'язок української мови й інших предметів» [9, с. 10]. Нам імponує думка, яку педагог висловлює у статті «Текстоцентричний підхід у вивченні української мови: на допомогу вчителю 5 класу», де зазначено, що такий аспект «передбачає не тільки роботу з текстами» [9, с. 1], а комплексну працю над завданнями. Авторка пропонує: «З урахуванням вікових особливостей

п'ятикласників упродовж уроку цілком достатньо опрацювати один-два тексти. У 6–7 класах упродовж уроку можна зосередитися на двох, а в 8–9-х на трьох-чотирьох текстах» [9, с. 1].

Мовний образ рідного краю вивчають як на уроках мови, принагідно згадуючи стилі мовлення, складаючи тексти на уроках зв'язного мовлення тощо, так і на уроках української літератури, де спектр тем про рідний край набагато ширший і багатший. І, головне, що при вивченні та аналізі використовуються всі можливі підходи в поєднанні з десятьма компетенціями. Для прикладу, вчитель переглядає програму з української літератури, скажімо, для 7 класу, бачить у ній тему «Тарас Шевченко. «Мені тринадцятий минало...», «Тополя», «Як умру, то поховайте...», отже, буде задіяна компетенція ініціативності і підприємливості, тобто, варто розрахувати час на саме повторне, емоційне прочитання віршів і так під час уроку учитель-словесник стежить за часом. Тим не менше, вірш можуть учні проаналізувати з точки зору мовної практики, наприклад, знайти іменники, дієслова та прикметники, які описують Україну. Як-от з вірша «Як умру, то поховайте» прикметники з іменниками: *Україна мила, лани широкополі, Дніпро ревучий, степ широкий* і т. д. [54]. Це зможе сприяти розвитку в учнів наукового погляду на твори літератури чи в загальному на мовні явища.

Отже, текстоцентричний підхід має за основу текст, що виконує «функцію поповнення знань учнів про систему мови, функцію тренування, функцію розвитку усного мовлення, функцію розвитку смислового сприйняття тексту» [53, с. 5]. А основними ознаками тексту, які перелічує К. Климова в статті «Робота з текстом на заняттях з української мови у площині розвитку креативної мовної особистості майбутнього вчителя» є такі: «1) текст є комунікативною одиницею, що відображає комунікативну мету адресата; 2) текст відтворюється, має граматичну, інтонаційну і смислову завершеність; 3) текст є основним видом дидактичного матеріалу; 4) навчальний текст поповнює знання студентів про систему української мови на всіх мовних рівнях; 5) навчальний текст виконує тренувальну функцію – формування умінь і навичок використання знань студентів з української мови; 6) навчальний текст розвиває

основні види мовленнєвої діяльності – аудіювання, говоріння, читання, письмо» [20, с. 178–179].

Текст на уроках української мови – це про виховання моральної, духовно багатой мовної особистості. Учителі-філологи повинні вдало підбирати тексти відповідно до теми і з врахуванням психолого-вікових особливостей розвитку. Можна паралельно вчити поезії видатних представників красного письменства і їх же пропонувати на уроках української мови.

3.2. Тексти про рідний край як засіб формування соціокультурної компетентності учнів ЗЗСО на уроках української мови

У пояснювальній записці до програми за 2017 р. «Українська мова. 5–9 класи» автори чітко зазначили, що «через теми обов'язкових та рекомендованих робіт реалізується соціокультурна змістова лінія програми. Створення висловлень має сприяти утвердженню ієрархії цінностей, формуванню світогляду учнів, становленню їх як громадян України, а також слугувати орієнтиром у спрямуванні навчання на оволодіння ключовими компетентностями» [68, с. 6]. Однак відбулися реформи в галузі освіти та науки, зокрема, говоримо про НУШ та модельні навчальні програми. Скажімо, модельна навчальна програма «Українська мова. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: Н. Голуб, О. Горошкіна) має на меті «змінити ставлення до мови як суспільного явища і шкільного предмета, виховати нове покоління компетентних носіїв мови зі сформованим мовним чуттям, мовними смаками і мовною стійкістю» [61, с. 5].

На уроках української мови (і літератури!) завжди є теми, що торкаються до образу України, нашої рідної землі та Батьківщини. Простежмо, для прикладу, навчальну програму з української мови 7 класу. Знаємо, що уроки розвитку зв'язного мовлення створені з метою покращення творчої уяви, усного та писемного викладу думок тощо. У програмі за 2017 р. пропонують такі теми для письмової роботи: «Мова – скарбниця духовності народу», «Формування української народності. Речові пам'ятки слов'ян, писемні джерела про слов'ян.

Людина й природа. Різноманітність флори й фауни в Україні й на Землі. Екологічна культура людини», «Матеріальна й духовна культура східних слов'ян. Культура Київської Русі», «Звичаї й традиції рідного краю» тощо [68, с. 63].

І такі теми для усних висловлювань, а, можливо, і письмових: «Мова – цілюще народне джерело», «Щире слово, добре діло душу й серце обіграло»; «Минуле свого краю завжди хвилює», «Найкраща вчителька нації – історія», «Вісники старовини», «Роль природи в житті людини», «Знати, щоб оберігати» тощо [68, с. 63–64].

У новій модельній навчальній програмі інший підхід до розгляду соціокультурної ланки освіти – наприкінці подано перелік компетентностей та пропонувані до них види навчальної діяльності й очікувані результати. Розглядаючи першу й основну компетентність – вільне володіння державною мовою – бачимо пропонований зміст: «Українська мова як чинник національної та громадянської ідентичності. Ресурси мови для здійснення ефективної комунікації. Українська мова як вища цінність для українського народу. Мовні обов'язки громадянина України. Роль мовної норми у становленні мовної особистості. Роль мови у державотворенні й становленні громадянина. Мова – ефективний засіб самовираження особистості» [61, с. 42–43]. Серед видів навчальної діяльності є і «пізнавальна діяльність (пошук інформації про мовний досвід в розвинених країнах світу; зіставлення змісту прочитаного з власними ціннісними орієнтаціями; оцінювання інформації крізь призму власного життєвого досвіду; формулювання своєї думки, ставлення до проблем державної мови в Україні тощо)», і «текстова діяльність (аналіз текстів; формулювання припущень у процесі обговорення мовних проблем; редагування тексту тощо)», і «мовленнєва діяльність (читання текстів художньої прози українською мовою; обговорення проблем української мови в українському суспільстві; обговорення мовних обов'язків громадян України; формулювання власної думки щодо прочитаного й обстоювання її тощо)» [61, с. 42–43].

Отже, ці теми подані в ключі національного виховання та зростання

патріотичного духу. І такий різновид тем спрямований на те, щоб розвивати соціокультурну змістову лінію мовно-літературної галузі. Щодо результатів, які очікують від учнів на рівні соціокультурної змістової лінії (назвемо умовно, оскільки орієнтовні вимоги до чотирьох основних змістових ліній сформульовано в програмі), то це – усвідомлення того, що кожен з нас носій українськості, є частиною етнічної, культурної, громадянської, соціальної, освітньої ланок України. Учні використовують здобуті знання вміло, вони чітко оцінюють відомості і, головне, використовують українську мову в повсякденному житті.

Кожна з перелічених тем прямо чи опосередковано стосується рідного краю. Чи це усне, чи письмове висловлювання, так чи інакше вони формують соціокультурну компетентність, адже передбачають презентацію знань, набутих учнями під час навчання у стінах закладу освіти та в позашкільний час.

Не можемо не вказати, що в поміч учителям та учням стають підручники, які створені на базі модельних програм з української мови, авторами яких є Н. Голуб, О. Горошкіна [61] та О. Заболотний, В. Заболотний [64]. Пропонуємо для аналізу яскравий та сучасний підручник для 5 класу (автори: А. Онатій, Т. Ткачук) [66]. Імпонує, що розробники ставлять акценти на тему рідного краю – Україну – поданий хоч і невеликий, але інформативний текст на сторінці 14, який стосується пісенного конкурсу «Євробачення», є і текст у вигляді довідки про український «Щедрик», про гурт «Даха Брах», паралельно можна побачити збоку QR-коди, які роблять роботу з підручником цікавішою для сучасних учнів. Діджиталізація цього підручника справді вражає, так само як і оформлення та змістове наповнення. Доречно буде написати і про тексти пропонувані до вправ 41 і 42 (с. 29–32), де потрібно прочитати про різні фестивалі, які проводять в Україні та дати відповіді на запитання. Після вправ пропонуються і творчі завдання, як-от: «Збери інформацію про фестиваль «Гогольfest» або «Млиноманія» і напиши за поданими зразками мінітекст (5–6 речень)» чи «Розглянь інфографіку до тексту про етнофестиваль «Країна мрій». Намалюй за цим прикладом три інфографіки про інші фестивалі, використавши

інформацію з текстів» [66, с. 32]. За допомогою таких вправ та завдань учні збагачуватимуться інформацію про культурні заходи на території України, зокрема на певних територіях, про те, як українці та хто саме представляє країну всьому світові на пісенних конкурсах тощо.

Іншим постає підручник О. Авраменка «Українська мова» для 5 класу, де можна побачити різноманітну кількість завдань до текстів про рідний край, наприклад у вправі 7 пропонується таке: «Прочитайте текст уголос, вибираючи потрібний прийменник або сполучник, і виконайте завдання.

Прикраси (з, із) бісеру відомі (з, із) давніх часів. Техніку їхнього виготовлення передавали (з, із) покоління (у, в) покоління, а разом (з, із) нею –(і, й) візерунки, що мали характерні для того чи іншого району особливості та були дуже подібні до візерунків вишивок. Найчастіше їхню основу становили геометричні фігури, а (з, із) часом з'явилися рослинні орнаменти, багаті на зображення квітів, ягід і листя. (З, Із) бісеру плетуть (і, й) тчуть сумочки (і, й) гаманці, декоративні наволочки для подушок, серветки, картини. Бісером прикрашають полотняні сорочки (і, й) головні убори, керсети (і, й) кептарі. Його широко використовують для виготовлення таких жіночих прикрас, як комірці, пояси, гердани, брошки, кулони (Є. Генік)» [58, с. 119–120]. Завдання: «А. Прочитайте текст мовчки, згорніть підручник і перекажіть розповідь про бісер (усно). Б. Опишіть прикрасу, що на ілюстрації (усно)» [58, с. 120]. Словничок унизу: «**Гердан** – діал. шерстяна стьожка або ажурний комірєць із бісеру, якими в Галичині, на Буковині та Закарпатті жінки прикрашають шию або голову, а чоловіки – капелюхи. **Кептар** – у гуцулів – верхній одяг без рукавів. **Керсет, корсет** – широкий пружистий пояс, який носять під сукнею для надання стрункості фігурі; вузька безрукавка)» [58, с. 120]. Тут автор звертається до етнографічного зображення краю.

Якщо учителеві потрібно географічно відтворити красу рідного краю, то може вдало використати текст вправи 2:

«Тиша. Сплять оч..р..ти, сплять надб..режні трави, сплять і ситі квіти, напоєні ароматним н..ктаром. Не гудуть над ними бджоли, не гойдає їх теплий

віт..р, не голубить ласкаве сонце. Як укуталось воно звечора в багрянну хмару, та й лягло на спочинок за дальніми горами, за дрімучими лісами в с..зуватій млі. Згас день. Настала ніч, засвітивши в небі ясні зорі – ближні й дальні. З холодної в..сочини вд..вляються вони в замріяне оз..ро, уд..вляються, мов у дзеркало, м..луючись своєю красою, і м..р..хтять, м..р..хтять... Здається, що в тому оз..рі лягло ще одне таке ж бездонне, усіяне зорями небо – і тільки ступнеш із бер..га, як одразу ж потрапиш у його неосяжну гл..бочінь (А. Шиян)» [58, с. 100].

Підручник для 6 класу В. Заболотного та О. Заболотного теж містить цікаві тексти про рідний край та завдання до них, зокрема вправа 85: «І. Прочитайте текст. Визначте його тему й основну думку. Чому князя Ярослава назвали Мудрим?

ЯРОСЛАВ МУДРИЙ

Князь Ярослав сидів на престолі в Києві 35 років – з 1019 до 1054 року. Дбав про розвиток Київської Русі, її могутність. За свої великі здібності названий Мудрим. Одна з його доньок – Анна – стара королевою Франції.

Ярослав вів походи проти ворожих племен: ятвягів, ям і чудь. 1036 року розгромив біля Києва печенізьких ханів.

Князь заснував при Софійському соборі школу, зібрав колекцію рукописних книг. За Ярослава Мудрого виріс новий Київ – «град великий», а Русь перетворилася на могутню європейську державу (3 підручника).

II. Випишіть із тексту історизми та поясніть, з якою метою їх вжито.

III. За виписаними словами стисло перекажіть прочитане (усно).

Мовна і мовленнєва лінії вивчення української мови відтворюються в двох інших лініях, – діяльнісній та соціокультурній» [63, с. 34].

Аналіз лише декількох підручників дає можливість сказати, що вони орієнтовані на мовну особистість й на текстоцентричний підхід під час навчання мови.

Ознайомлення з підручниками дозволяє нам запропонувати перелік вправ на основі ілюстративного матеріалу з поетичних та прозових текстів С. Воробкевича, що допоможуть учителям на уроках української мови

реалізувати кожну із зазначених ліній навчання.

3.3. Методичні рекомендації щодо вивчення образу Буковини на уроках української мови (система вправ і завдань різного типу на матеріалі художніх текстів С. Воробкевича)

С. Воробкевича можна вивчати з багатьох сторін. Найголовніше, що творчість, як і особистість письменника пронизані любов'ю до свого краю, а це, як ми вважаємо, є першим про що варто говорити. О. Залуцький не дарма висловив думку: «Постійна праця над самовдосконаленням, підвищенням свого загальнокультурного й фахового рівня було життєвим кредо С. Воробкевича. Але це не було основною його метою. Уся його плідна діяльність була спрямована на просвітництво українців Буковини, боротьбу його за свої національні інтереси» [17, с. 162].

У цьому підрозділі магістерської роботи пропонуємо систему навчально-тренувальних вправ і завдань на матеріалі текстів С. Воробкевича, що, на нашу думку, сприятимуть розвитку мовної особистості учнів ЗЗСО на уроках української мови. Їх виконання допоможе школярам досягнути мальовничий образ рідного краю та збагатити свій словниковий запас.

3.3.1. Традиційні вправи і завдання

Вправа 1. Вибірковий диктант. З наведеного тексту випишіть приклади пасивної лексики, а саме архаїзми та історизми (до теми «Активна та пасивна лексика» у 5 класі [61, с. 8]). Побудуйте з ними 6–7 речень.

Мурашка

*Люта орда з Перекопу
Жене в ясир бідні люди;
Плачуть та зітхають тяжко:
«Лихо-горе там нам буде!»
Женуть, як би коней стадо,*

З шерсті аркан гризе руки,
 Гризе людські... аж до кості.
 Не кінець ще тої муки!
 Бо нагасм злий татарин
 З плечей тіло вириває:
 «Гей, шайтани! Гей ви, джаври!
 У нас гірше вас чекає!
 Будеш, діду сивоусий,
 У степові стадо пасти;
 А ти, хлопче кароокий,
 Будеш з нами вівці красти...».

(С. Воробкевич)

Вправа 2. Словникова робота. Випишіть з поданих речень виділені слова та напишіть у зошити їхні значення за тлумачним словником (для учнів 5 класу; тема «Діалектні, професійні слова й терміни, сленг, просторічні слова» [61, с. 8]).

З р а з о к: **ТОРБА́Н**, а, чол., заст. 1. Український народний струнний щипковий музичний інструмент, близький будовою до бандури. 2. Вид народного танцю [СУМ, X, с. 200].

1. А з **полонини** звук **трембіти** Карпатами лунає. 2. Пливе **дараба**, а **корманич** на беріг поглядає. 3. Допряла лен дівчина вже і **кросна** розставляла, готове вже і **полотно**, сорочку вишивала. 4. Один **срібла**, другий **злота**, а третій бажася честі й слави, а четвертий чого – й сам не знає. 5. Там би вдарив я в **бандуру**, там би я співав (Із творів С. Воробкевича).

Вправа 3. З уривку поезії знайдіть та выпишіть займенники (для учнів 6 класу; тема «Розряди займенників за значенням» [61, с. 32]). Вкажіть розряд. Доберіть до слова *мила* синоніми. Напишіть, до яких частин мови належать виділені слова.

На чужині

Буковино моя мила,
 Мій солодкий краю!

*Як за тебе, сиротина,
 Нишком погадаю,
 То заплачу жалібненько
 На чужій сторонці,
 Бо тут в'яну і всихаю,
 Як листок на сонці.*

(С. Воробкевич)

Вправа 4. Випишіть з уривку прикметники та вкажіть, до якої групи за значенням вони належать (для учнів 6 класу; тема «Група прикметників за значенням» [61, с. 29]).

*Буковино дорога,
 Моя щира, рідна ненько!
 Лиш для тебе я живу,
 Лиш для тебе б'є серденько!
 Все на світі ти мені:
 Батько, матір і родина!
 На сім світі божий рай,
 Де край милий, Буковина.*

(С. Воробкевич)

Вправа 5. Напишіть до поданих лексем спільнокореневі слова (для учнів 6 класу; розділ «Словотвір. Орфографія» [64, с. 43]).

Приклад. Буковина – буковинці, буковинський; Карпати – карпатський.

Вижниця, Кути, Чернівці; гори, гай, долина, ліс, нива.

Вправа 6. Прочитайте речення. Назвіть слова-асоціації до образу Буковини. Вкажіть спосіб словотворення виділених слів (для учнів 6 класу; тема «Основні способи словотворення» [61, с. 24]).

1. Вісти, що рідне слово, той милий скарб усім. 2. Карпати тут здіймають чоло аж ген до хмар. 3. Поля, потоки, скали і все прекрасне тут, – то моя **Буковина**, мій милий, синій Прут! 4. Тож вічно **величайся**, цвіти, співай, грими, мій рідний, милий краю, добром, красов, людьми! 5. Щоб пізнали, що

збудилась і працює Русь свята. 6. Буковино моя мила, мій **солодкий** краю! (Із творів С. Воробкевича).

Вправа 7. Урок розвитку зв'язного мовлення. Прочитайте речення, в яких відображений опис рідного краю. Напишіть твір-роздум на тему «Рідні краєвиди» (для учнів 5 класу; тема «Текст» [61, с. 15–16]).

1. Де вітри віють, трави зеленіють, де гори високі й ліси широкі, – там серце моє! 2. Знаєш ті гори, мій друже милий, де в небо ясне, синє і красне смереки, сосни зазирають? 3. Де співає в гаю, лузі мило соловій, потішає серце в тузі, наче чародій, там би вдарив я в бандуру... (З поезій С. Воробкевича).

Думаємо, що дітям буде цікаво реалізовувати знання під час виконання традиційних вправ та завдань, а якщо це ще вправи на основі текстів про рідний край, наприклад Буковину, то водночас збагачуватимуться інформацією патріотичного змісту. Окрім традиційних вправ ми пропонуємо ще інтерактивні вправи та завдання, спираючись на те, що відбулася освітня реформа та школа розвивається відповідно до того, як розвивається й світ.

3.3.2. Інтерактивні вправи і завдання

Вправа 1. Робота в групах. «Записник фразеологізмів» (для учнів 6 класу; тема «Групи слів за походженням та вживанням. Написання слів іншомовного походження. Фразеологізми» [64, с. 39]).

Завдання: прочитайте оповідання «Месьть чорногорця». Поділіться на дві команди, де перша команда аналізує перший розділ, а друга – другий. Знайдені фразеологізми виписіть, зазначаючи сторінки, та поясніть, скориставшись «Словником фразеологічних синонімів» (М. Коломієць, Є. Регушевський).

Зразок: як у Бога за дверима (II, с. 69) – безтурботно [21, с. 187].

Вправа 2. «Акваріум думок» (для учнів 6 класу; тема «Іменники конкретні й абстрактні, загальні і власні, назви істот і неістот (повторення і поглиблення). Збірні іменники» [64, с. 46]).

Завдання на швидкість: уявіть, що ви – дослідники підводного світу. З розділу першого оповідання «Месьть чорногорця» виписіть лексеми на

позначення предметів, явищ й жителів водного середовища, також власні назви водного світу.

Наприклад: *море Андриї; води Зети* тощо.

Вправа 3. «Етноярмарок» (для 5 класу; тема «Діалектні, професійні слова й терміни, сленг, просторічні слова» [61, с. 8]).

Завдання: випишіть з уривку оповідання «Як Митро Лазаренко тоту взяв, котру щиро покохав» етнографізми та запишіть їхні тлумачення в зошити.

А хата не хата, але крамниця; усяким добром по саму стелю набита; пестрі вовняні скорці, налавники, кожухи, кептарі і сердаки лежали, наче снопи в стозі; в писаних крамських кованих скринях білілися сріблом і лляні полотна, а на скринях тих безліч подушок, всі гаптовані, заполоччю вишивані. Намисник повен поливаної посудини, на збанках чепурилися відважні гусарики, а на мисках когутики, думаєш – тут-тут крильми зіб'ють і закукурікають. По стінах, на схід сонця красувалися у золоті святі образи аж із святої київської Лаври: і Спаситель, і Матір-Божя, і святий чудотворець Николай та й свята мучениця Варвара (С. Воробкевич).

Вправа 4. Рольова гра. «Я – письменник / письменниця» (для 9 класу; тема «Розповідь-спогад» [62, с. 31]).

Завдання цієї вправи – мотивувати учнів до письменницької діяльності та розвинути творчі навички та вміння. На основі оповідання «Турецькі бранці» написати текст історичного характеру, враховуючи свої знання з історії Буковини.

Вправа 5. Проектна діяльність.

Тема: «Буковинські Ромео та Джульєтта» (за оповіданням «Що людей єднає?»).

Учасники: учні 9 класу, команда з чотирьох осіб.

Термін виконання: 1 місяць.

Тип: інформаційний проєкт.

Завдання: сформувати навички дослідницько-пошукової роботи; ставити акценти на мовні особливості рідного краю.

Розподіл обов'язків:

Учень / учениця 1 – записати етнографізми та погрупувати їх, виписати їхні значення, дібрати вдалі світлини з інтернет-джерел.

Бербениця – «діжечка, барило» [СУМ, I, с. 157]. Це назва посуду. Приклад: *Скором-бриндзи й вурда вже в бербеницях, вже й гусянці минає пора, небаром позгонять чабани в діл худібку, небаром верне домів і наш чабан Юрій, – почав Лесь поважно розмову, споглядаючи на свою жінку і дочку, котрі порались коло печі, лагодючи вечерю* (С. Воробкевич).

Учень / учениця 2 – процитувати народні вірування, наприклад: *Десь там в гущавині застогнала сова. «Се не на добро» – подумав Козьма* (С. Воробкевич).

Учень / учениця 3 – віднайти описи Буковини, встановити асоціативний ряд до ключового слова *Буковина*. Наприклад: *Вічні Карпати сумно відізнались* (С. Воробкевич). *Буковина* – це Гуцульщина: *Тепер таких маючих газдів-гуцулів і зі свічкою не знайти на цілій руській Гуцульщині* (С. Воробкевич).

Учень / учениця 4 – у вигляді зображень та цитат описати причину та розвиток ворожби за землю. Який фінал ворогування?

Хід виконання

Робота з текстом.

Пошук фактичного матеріалу згідно обов'язків.

Робота з презентацією.

Результати.

Аналіз пропробленої проєктної діяльності.

Вправа 6. Лінгвістичний двобій (для учнів 8 класу, тема «Другорядні члени речення» [65, с. 34]). Завдання на швидкість: підкреслити другорядні члени речення в уривку оповідання «Мошул Николай Сучавський».

Жили у нього дома його жінка та діти, а сходилася в нього і мов до родини належала ціла юрба наєристів, флуєристів, цимбалістів, басистів і Бог зна ще яких гр ачів. Се була його музикальна дружина, з якою він ходив не лише по Буковині, але і по Молдаві, Семигороді і Галичині. Всюди лунала його слава. Від його звуків гомоніла не лише ціла торговиця в Улашківцях, де колись відбувалися

такі ярмарки, про які тепер нікому і не сниться; після ритмів його чарівної скрипки гуляли і бояри в Ясах, проливаючи дрібні сльози підчас меланхолійної рідної дойни; і угорські мадяри вибивали зап'ятками, коли смичок Николая вигинався по струнах, як гадюка, та виводив дивні, гарячі мотиви чардаша (С. Воробкевич).

За допомогою як традиційної, так інноваційної системи вправ і завдань ми як педагоги пропонуватимемо учням працювати із запропонованими текстами для розкриття образу рідного краю, зокрема Буковини.

Висновки до розділу 3

Компетентнісний потенціал мовно-літературної освітньої галузі суголосний з традиційними та інноваційними підходами до навчання мови в ЗЗСО, особливе місце з-поміж яких посідає текстоцентричний. Тексти про рідний край – засіб формування соціокультурної компетентності учнів ЗЗСО на уроках української мови.

Аналіз навчальних програм з української мови в аспекті реалізації соціокультурної компетентності засвідчує, що в пріоритеті – розвиток мовної особистості школяра. Вихованню моральної, духовно багатой мовної особистості учня на уроках української мови сприяє вдало підібраний текст відповідно до теми і з врахуванням психолого-вікових особливостей розвитку учнів. Ми запропонували систему цікавих вправ та завдань традиційного та інноваційного характеру, орієнтуючись на програми для 5–6 класів та 7–9 класів та тексти С. Воробкевича як дидактичний матеріал, що розкриває образ рідного краю.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дає змогу зробити такі висновки й узагальнення.

Українська мова в останні роки стала для всіх надважливою. Збройна агресія ворога нарешті показала, що варто плекати те, що є рідним, відкидати чуже. Нашим завданням є збереження національного коду у вигляді мови. Найкращою платформою розвитку мови й формування національно-мовної особистості є шкільні уроки української мови, зокрема тексти виховного характеру, через які плекаємо в учнів почуття патріотизму.

Патріотичні тексти, що в них у ліричній формі втілено любов до рідної землі, – невід’ємна частина уроків української мови, покликана виховати патріотів та свідомих українців, сформувати засобами навчального предмета національно-мовну особистість кожного учня. У цьому аспекті незаперечною є важливість текстоцентричного підходу до навчання в ЗЗСО, зорієнтованого на виховання національного патріотизму на уроках української мови через зміст вправ і завдань, що їх учитель ретельно добирає до текстів. Залучення до ілюстративного матеріалу художніх текстів видатних письменників рідного краю – вагомий чинник формування національно мовної особистості школярів.

Мова художніх текстів відбиває індивідуально-авторську картину світу письменника, репрезентує особливості його світогляду та світобачення, специфіку творчого переосмислення дійсності. Художній текст як мовно-естетичний феномен формує у свідомості читача певну ментальну модель, що забезпечує розуміння його змісту. Вагоме місце в мовно-естетичній системі тексту посідають ключові слова як виразники творчої манери автора.

Ключові слова – центр художнього твору, своєрідні слова-орієнтири, що є визначальними в семантичній організації тексту й водночас виражають ідіостиль письменника. До ознак, що вирізняють ключові слова у художньому тексті, уналежнюємо: частотність (вирізняються на тлі іншої лексики); повторюваність (уживаються не тільки в межах одного твору, а в низці творів письменника); різна позиція в тексті (можуть входити в заголовок, пейзажні, портретні чи інші описи, в авторську мову або мову персонажів, починати чи завершувати текст);

багатозначність (мають багату асоціативність номінацій); інформативність (є семантично різноплановими); інакомовність (позначені асоціативним рядом інших лексем), символізм (мають символічне значення).

Художня творчість нашого відомого краянину С. Воробкевича – унікальне мовне явище, де перетинаються патріотизм, незламність поглядів, щира любов до рідної буковинської землі. Лексема *Буковина* в текстовому просторі творів письменника належить до ключових і високочастотних. Аналіз контекстів з лексемою *Буковина* засвідчує такі асоціативно-образні номінації: *Буковина – край* (рідний, дорогий, буковинський, зелений, руський, солодкий, милий, прадідний, родимий); *Буковина – Батьківщина* (рідна земля, рідний край); *Буковина – частина України* (буковинська Русь, руська земля, мила, славна, свята, непорочна, жива); *Буковина – мати* (рідна, сива, сумна, бідна, засмучена, добра, щира, козацькая); *Буковина – дружина* (гарна, весела, люба); *Буковина – родина*; *Буковина – рай* тощо. Мовний образ Буковини в поезії С. Воробкевича увиразнює й частиномовне оточення цієї лексеми в тексті, зокрема ознакові характеристики: прикметники *дорога, зелена, мила, люба, красна, щира, рідна*, займенники *моя, наша, своя*, що інтимізують поетичний текст, відтворюючи своєрідність авторського мовомислення.

Фактичний матеріал, дібраний з поетичних та прозових текстів буковинського автора, дав змогу проаналізувати змальований образ рідного краю у трьох його виявах: географічному, етнографічному та історичному.

Географічний образ Буковини в поезії С. Воробкевича виформовують власні географічні назви (гідроніми *Прут, Дунай, Черемош, Дністер, Сивиця, Серет, Бистриця, Славута, Дніпро*; ороніми *Карпати, Чорногора, Сокільський*; ойконіми *Вижниця, Чернівці, Путилів, Кути, Розтоки, Довгополе, Шипіт, Плоска*) та назви загальних просторових об'єктів (*гори, скали, полонини, верховина, ріки, потоки, ліс, очерет, бір, байрак, діброва, гай, нива* тощо), стилістичне навантаження яких увиразнює сполучення з прикметниками, займенниками й дієсловами.

Етнографічний образ рідного краю змальовують у досліджуваних текстах

лексеми різних тематичних груп, додаючи текстам місцевого колориту, як-от: назви танців (*гуцулка, козак, тропак, гопак*), назви музичних інструментів (*фляра, дрімба, трембіта*), назви знарядь праці (*плуг, веретено, топір* тощо), назви страв і продуктів харчування (*бриндза, гусянка, кулеша* тощо), назви одягу (*кожух, сіряк, сердак* тощо), назви головних уборів (*хустка, шапка*), назва сумки (*тобівка*), назви взуття (*черевики*), назви прикрас (*перстні, намиста*), назви посуду (*миски, чарки, барило*), назви домашнього начиння (*кужіль, ланц* тощо), назви господарських об'єктів (*комора, фільварок* тощо), назви грошових одиниць (*таляр, крейцер, срібло, золото*), назви транспортних засобів (*дараба, чайка* тощо), назви звичаїв та обрядів (*сватання, шлюб, елементи похоронної обрядовості*).

Історичний образ буковинської землі репрезентований лексемами на позначення назв осіб за родом діяльності та професією (*плотар, чобан, цирулик, фірман, керманич*), за територіальною та національною ознаками (*гуцули, цигани, русини* тощо), за соціальним та майновим станом (*пропінатор, корчмар, економ, бурмістр*), суспільно-політичним становищем (*цар, князь, пан* тощо), за адміністративно-державним управлінням й службовою діяльністю (*війт, мандатор, діюрніст*), за військовими званнями, чинами, посадами (*сердар, воєвода, урльопник* тощо). Значний пласт мовних одиниць ілюструє тяжке становище українців, засвідчує реалії турецького гніту тощо (*рабство, ярмо, неволя*). Тематичне багатство мовних одиниць, що змальовують географічний, етнографічний та історичний образ Буковини – рідного краю С. Воробкевича, засвідчує їх релевантність в поетичній та прозовій картинах світу письменника.

Розвиткові національно-мовної особистості учня сприяє не лише вивчення художніх творів письменників-земляків на уроках літератури рідного краю, а й опрацювання таких текстів на уроках української мови. Опрацювання літератури лінгвометодичного характеру з теми дослідження дали змогу проаналізувати специфіку використання патріотичних текстів у шкільній практиці вивчення української мови, з'ясувати лінгводидактичний потенціал таких текстів як засобів формування художньо-естетичних цінностей школярів.

Текст як основний вид дидактичного матеріалу на уроках української мови – основа для навчання, засіб виховання всебічно розвиненої, творчої, національно свідомої, духовно багатой мовної особистості, яка комунікативно виправдано вміє користуватися мовними засобами в усіх сферах суспільної діяльності. Завдання учителя-філолога – майстерно підбирати тексти відповідно до теми й з врахуванням психолого-вікових особливостей розвитку. Вдало підібрані фрагменти творів тих митців, які представляють красне письменство не тільки України в цілому, але й є репрезентантами своїх етнічних земель, можуть слугувати якісним навчальним матеріалом з огляду на пріоритетність текстоцентричного підходу до вивчення мовних явищ. Потужний лінгводидактичний потенціал містять художні тексти видатного буковинського письменника – С. Воробкевича, зокрема ті, що поетично змальовують образ рідного для письменника краю – Буковини.

Розроблена система традиційних (вибірковий диктант, словникова робота, добір синонімів, морфологічний аналіз, запис спільнокоренових слів, твір-роздум) та інтерактивних (робота в групах «Записник фразеологізмів», «Акваріум думок», «Етноярмарок», «Рольова гра „Я – письменник / письменниця”», «Лінгвістичний двобій», проєктна діяльність) вправ і завдань на основі текстів про рідний край з творчої спадщини С. Воробкевича допоможе не лише засвоїти мовні знання і сформувані мовленнєві уміння й навички учнів ЗЗСО, а й збагатить їхні уявлення про творчу спадщину видатних авторів рідного краю, сприятиме формуванню їх соціокультурної компетентності.

Перспективу подальших напрацювань у цій галузі вбачаємо в практичному втіленні описаних ідей у майбутній професійній діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Баранник Д. Х. Текст. *Українська мова : Енциклопедія. 2-е вид., випр. і доп.* Київ : Українська енциклопедія, 2004. С. 680.
2. Бігдай О. М. До питання лексико-семантичної класифікації дієслів української мови. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2019. № 40. Т.1. (Серія «Філологія»). С. 19–21.
3. Богдан С. К. Методи й методика лінгвостилістичних досліджень : методичні рекомендації для студентів-філологів. Луцьк, 2011. 28 с.
4. Бородіна Н., Каленюк С. Формування мовної особистості учнів як провідне завдання мовної освіти. *Studia methodologica*. №41. Тернопіль, 2015. С. 79–84.
5. Висоцький А. Склад та структура лексико-семантичних груп якісних прикметників в українській мові : автореф. дис. ... канд. філолог. наук: 10.02.01 / Нац. педагог. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 1998. 19 с.
6. Вікіпедія : *вільна енциклопедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0_%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B0
7. Воробкевич С. І. Твори / упоряд., підгот. текстів, вступ. ст. та приміт. М. Г. Івасюка. Ужгород : Карпати, 1986. 562 с.
8. Глазова О. П. Мовна особистість як Homo loquens – людина, яка творить і сприймає висловлювання. *Методичні діалоги*. Київський університет імені Бориса Грінченка, 2014. №1–2. 11 с. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/9052/>
9. Глазова О. Текстоцентричний підхід у вивченні української мови : на допомогу вчителю 5 класу. *Методичні діалоги*. Київ, 2013. 13 с.
10. Глінка Н. В. Художній текст / художній твір: питання інтерпретації. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філологічна». Київ, 2015. Випуск 53. С. 55–57.
11. Голянич М. І., Іванишин Н. Я., Ріжко Р. Л., Стефурак Р. І. Лінгвістичний аналіз тексту: словник термінів / за ред. М. І. Голянич. Івано-

Франківськ : Сімік, 2012. 392 с.

12. Горпинич В. О., Клименко Н. Ф. Ойконім. *Українська мова : Енциклопедія. 2-е вид., випр. і доп.* Київ : Українська енциклопедія, 2004. С. 431.

13. Гримашевич Г. Побутова лексика в романі В. Шевчука «Стежка в траві. Житомирська сага» (на матеріалі назв одягу та взуття). *Волинсько-Житомирщина*. 2010. Вип. 20. С. 238–251.

14. Данилюк Т. Літературне краєзнавство як провідна засада сучасної школи. *Гірська школа Українських Карпат*. №18. 2018. С. 15–17.

15. Жуковський А. І. Буковина. *Енциклопедія Сучасної України: електронна версія / гол. редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ*. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2004. URL: https://esu.com.ua/search_articles.-php?id=36656

16. Задосенко О. Особливості вивчення літератури рідного краю у школі. *Донецький вісник наукового товариства ім. Шевченка*. 2020. Т. 23 : Література. С. 184–189. URL: <https://litmisto.org.ua/?p=20013>

17. Залуцький О. Творчо-мистецька діяльність Сидора Воробкевича у контексті національно-культурного життя Буковини другої половини XIX століття. *Краєзнавство*. Київ, 2013. №3. С. 158–164. URL: http://history.-org.ua/JournALL/kraj/kraj_2013_3/23.pdf

18. Йолкіна Л. Застосування методології В. Перетца при дослідженні творчості С. Воробкевича. *Науковий вісник Чернівецького університету. Слов'янська філологія*. 2012. Випуск 648–649. С. 127–130. URL: http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/28496/Yolkina_127-130.pdf?sequence=1&isAllowed=y

19. Карпенко О. П. Гідронім. *Українська мова : Енциклопедія. 2-е вид., випр. і доп.* Київ : Українська енциклопедія, 2004. С. 96.

20. Климова К. Я. Робота з текстом на заняттях з української мови у площині розвитку креативної мовної особистості майбутнього вчителя.

Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки. 2014. № 3. С. 178–181.

21. Коломієць М. П., Регушевський Є. С. Словник фразеологічних синонімів / за ред. В. О. Винника. Київ : Рад. шк., 1988. 198 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001519>

22. Костів О., Сколоздра-Шепітко О. Методика викладання української мови : навч.-метод. посібник для студентів українського відділення філологічного факультету. Львів, 2018. 202 с.

23. Кравченко В., Зубець Н. Художній текст як ментальне утворення. *Studia Ukrainica Posnaniensia*. Запоріжжя, 2015. №3. С. 145–152. URL: https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Studia_Ukrainica_Posnaniensia/Studia_Ukrainica_Posnaniensia-r2015-t3/Studia_Ukrainica_Posnaniensia-r2015-t3-s145-152/Studia_Ukrainica_Posnaniensia-r2015-t3-s145-152.pdf

24. Кравченко О. М. Українська мова – найважливіший засіб патріотичного виховання. *Досягнення та виклики національно-патріотичного виховання в регіоні* : матеріали VII обласної наук.-практ. конф., 4 листопада 2021 р. Краматорськ, 2021. Т. 2. С. 32–36.

25. Крупеньова Т. І. Стилiстичнi конотацiї архаїзмів у художньому ідіолекті. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 8. Філологічні науки (мовознавство і літературознавство). С. 128–133.

26. Кульбабська О. В., Шатілова Н. О. «Пишу, як серце диктує...» (Ідіостиль Сидора Воробкевича) : монографія. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2016. 456 с.

27. Кульбабська О., Шатілова Н. Роль Сидора Воробкевича в історії української літературної мови на Буковині в другій половині XIX ст. *Українська мова : науково-теоретичний журнал* / Національна академія наук України; Інститут української мови НАН України. 2012. № 1. С.116–130. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Ukrm_2012

_1_12

28. Лесин В., Романець О. Воробкевич С. Вибрані поезії. Київ : Радянський письменник, 1964. 341 с.
29. Лисенко Н., Тендітна Н. Слова-символи у творах Григорія Сковороди як ознака художнього мислення. *Polonistyczno-Ukrainoznawcze Studia Naukowe*. 2022. №1 (4). С. 15–22. URL: <https://bibliotekanauki.pl/articles/-/2177833.pdf>
30. Літературознавчий словник-довідник / Р. Гром'як [та ін.]. Київ : Академія, 1997. 752 с.
31. Лучик В. В. Етимологічний словник топонімів України / відп. ред. В. Г. Скляренко. Київ : Академія, 2014. 544 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Luchyk_Vasyl/Etymolohichnyi_slovnnyk_toponimiv_Ukrainy/
32. Масенко Л. Ключові слова. *Українська мова : Енциклопедія. 2-е вид. випр. і доп.* Київ : Українська енциклопедія, 2004. С. 255–256.
33. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилїстика української мови: підручник / за ред. Л.І. Мацько. Київ : Вища школа, 2003. 462 с.
34. Мельничук Б. Літературознавче і художнє осмислення постаті Сидора Воробкевича. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича : зб. наук. праць*. Чернівці: Черн. нац. ун-т, 2012. Вип. 585–586. Слов'янська філологія. С. 140–145.
35. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / за ред. М. І. Пентиліук: підручник для студентів філологічних факультетів університетів. Київ : Ленвіт, 2005. 202 с. URL: <http://194.44.152.155/-elib/local/701122.pdf>
36. Никоненко П. Буковинський Жайвір. Сторінки життєпису С. Воробкевича. 2-ге вид., доповн. Чернівці-Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2016. 210 с.
37. Никоненко П. Сидір Воробкевич : Життя і творчість. Чернівці : Рута, 2003. 208 с.
38. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування

середньої школи : ухвал. рішенням колегії МОН 27.10.2016. 40 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>

39. Омельчук С. Сучасна українська лінгводидактика : норми в термінології і мовна практика фахівців : монографія. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2019. 356 с.

40. Пасько І. Література рідного краю в школі : проблеми, значення і підходи (докладна аналітика). *НУШ*. 2023. URL: <https://nus.org.ua/articles/-literatura-ridnogo-krayu-v-shkoli-problemy-znachennya-i-pidhody-dokladna-analityka/>

41. Пентилюк М. І., Окуневич Т. Г., Мунтяк С. В. Сучасні підходи до навчання української мови майбутніх учителів-словесників у контексті ідей Нової української школи. Тернопіль : Підручники та посібники. 2021. С. 43–56.

42. Савчук Н. М. Застаріла лексика української мови у функційно-мотиваційному аспекті. *Філологічний часопис*. Умань, 2017. Вип. 1 (9). С. 74–85. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?-I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2 S21P03=FILE=&2 S21STR=filoljour_2017_1_10

43. Сидір Воробкевич (1836–1903) : бібліографічний покажчик / І. Рудько, О. Сандуляк, О. Гаврилюк; ред. М. Довгань / Управління культури облдержадміністрації, Чернівецька обласна універсальна наукова бібліотека ім. М. Івасюка. 2-ге вид., переробл. і доп. Чернівці : [Б.в.], 2021. 232 с. (До 185-річчя від дня народження). URL: <https://drive.google.com/file/d/1UVO5KhVhV3Cuj7KTisocZSgCBdWrMAk8/view>

44. Скріль В. Національний образ світу у кіноповісті О. Довженка «Зачарована Десна»». Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2020. 61 с.

45. Словник гідронімів України / редкол. : А. П. Непокупний,

О. С. Стрижак, К. К. Цілуйко. Київ : Наукова думка, 1979. 784 с. URL: http://history.org.ua/LiberUA/SlGidrUkr_1979/SlGidrUkr_1979.pdf

46. Словник-довідник з української лінгводидактики / за ред. М. І. Пентиліук. Київ : Ленвіт, 2003. 149 с.

47. Словник з творів Івана Франка. URL: <https://1667.slovaronline.com/>

48. Словник іншомовних слів / уклад. : С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. Київ : Наукова думка, 2000. 680 с.

49. Словник літературознавчих термінів. URL: <https://onlyart.org.ua/-dictionary-literary-terms/>

50. Тараненко К. В. Мовленнєві індикатори конфліктного, центрованого та кооперативного типів мовної особистості (на матеріалі української мови). *Одеський лінгвістичний вісник*. 2017. №10. Т. 2. С. 60–64. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a7b315b4-cff0-4db5-8d9a-4eb2d1aed81f/content>

51. Форманова С. В. Ключові слова як вектор інтерпретації художнього тексту. *Культура народів Причорномор'я*. 1999. № 6. С. 234–239. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/91991>

52. Шатілова Н. Ідіостиль Сидора Воробкевича. *Науковий вісник Чернівецького національного університету. Слов'янська філологія*. Чернівці, 2012. Вип. 585–586. С. 361–369. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Nvchnusf_2012_585-586_61

53. Шварц Н. Й. Текстоцентрична технологія у формуванні мовної компетенції учнів. *На Урок : онлайн-портал для вчителів*. Глобине, 2017. URL: <https://naurok.com.ua/tekstocentrichna-tehnologiya-v-sistemi-formuvannya-movno-kompetentnosti-uchniv-2733.html>

54. Шевченко Т. Г. Як умру, то поховайте. *УкрЛіб : Бібліотека Української літератури*. URL: <http://litopys.org.ua/shevchenko/shev146.htm>

55. Шульгач В. П. Оронім. *Українська мова : Енциклопедія*. 2-е вид.,

випр. і доп. Київ : Українська енциклопедія, 2004. С. 441.

56. Юрійчук М. Сидір Воробкевич. Письменники Буковини другої половини XIX–першої половини XX століття : Хрестоматія. Ч. 1 / упоряд. Б. І. Мельничук, М. І. Юрійчук. Чернівці : Прут, 2001. 800 с.

57. Ющук І. П. Українська мова : підручник. 4-те видання. Київ : Либідь, 2008. 640 с.

Навчальні програми і підручники з української мови

58. Авраменко О. Українська мова : підруч. для 5 кл. закл. загальн. середн. освіти. Київ : Грамота, 2022. 208 с.

59. Борзенко О. І. Українська література : підруч. для 8 кл., повтор. вид. Харків : Ранок, 2021. С. 286. URL: <https://uahistory.co/pidruchniki/ukraine-literature-8-class-2021-borzenko-reissue/29.php>

60. Голуб Н., Горошкіна О. Українська мова : підруч. для 6 кл. загальн. навч. закл. Київ : Освіта, 2023. 257 с. URL: <https://shkola.in.ua/2837-ukrainska-mova-6-klas-holub-2023.html>

61. Голуб Н. Б., Горошкіна О. М. Модельна навчальна програма «Українська мова. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти. Київ, 2021. 53 с. URL: <https://osvita.ua/school/program/program-5-9/83074/>

62. Голуб Н. Б., Горошкіна О. М. Модельна навчальна програма «Українська мова. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти. Київ, 2023. 46 с. URL: <https://osvita.ua/school/program/program-5-9/83180/>

63. Заболотний О. В., Заболотний В. В. Українська мова : підруч. для 6 кл. загальн. навч. закл. Київ : Генеза, 2023. 347 с. URL: <https://shkola.in.ua/2835-ukrainska-mova-6-klas-zabolotnyi-2023.html>

64. Заболотний О. В., Заболотний В. В., Лавринчук В. П., Плівачук К. В., Попова Т. Д. Модельна навчальна програма «Українська мова. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти. Київ, 2021. 63 с. URL: https://osvita.ua/doc/files/news/830/83023/Ukr_mova_5-6-kl_Zabolotnyy_ta_in_14_07_1.pdf

65. Заболотний О. В., Заболотний В. В., Лавринчук В. П., Плівачук К. В.,

Попова Т. Д. Модельна навчальна програма «Українська мова. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти. Київ, 2023. 73 с. URL: https://osvita.ua/doc/files/news/896/89671/Ukrayinska_mova_7-9_klas_Zabolotnyy_ta_i.pdf

66. Онатій А. В., Ткачук Т. П. Українська мова : підручник для 5 кл. закладів загальн. середн. освіти. Тернопіль : Навчальна книга–Богдан, 2022. 288 с.

67. Українська література. 5–9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів, оновлена відповідно до наказів Міністерства освіти і науки України № 52 від 13.01.2017 р та №201 від 10.02.2017 р. 82 с.

68. Українська мова. 5–9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів, затверджена Наказом Міністерства освіти і науки України від 07.06.2017. № 804. 93 с.

69. Яценко Т. О., Качак Т. Б., Кизилова В. В., Пахаренко В. І., Дячок С. О., Овдійчук Л. М., Слижук О. А., Макаренко В. М., Тригуб І. А. Модельна навчальна програма «Українська література. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти. Київ, 2021. 70 с. URL: <https://osvita.ua/school/program/program-5-9/83087/>

70. Яценко Т. О., Пахаренко В. І., Слижук О. А., Тригуб І. А. Модельна навчальна програма «Українська література. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти. Київ, 2023. 152 с. URL: <https://osvita.ua/school/program/program-5-9/89669/>

Список використаних джерел

71. Твори Ізидора Воробкевича. Львів : Вид-во товариства «Просвіта», 1909. Т. 1 : Поезії. 420 с.

72. Твори Ізидора Воробкевича. Львів : Вид-во товариства «Просвіта», 1911. Т. 2 : Оповідання. 420 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

**Асоціативні ознаки,
що розкривають мовний образ Буковини в поезії С. Воробкевича**

Номінація, синонімічна до назви «Буковина»	Реалізація художньому тексті	Приклади із творів С. Воробкевича
Край	- край рідний - край прадідний - родимий край - буковинський край - солодкий край - милий край - край дорогий - зелена Буковина - Буковина мила - люба Буковина - красна Буковина - наша Буковина - моя Буковина - наша Буковина - наш край - свій край - мій край - Буковина звенить - краю величайся, цвити, співай, грими - процвітай краю - край цвив	<i>Кожний хвалить край свій рідний, свої сині гори, свої луги, дібровоньки, зелененькі бори (І, с. 25); Будь здоровий, рідний краю, річка чиста, лу́же, гаю, люба верховино! (І, с. 42); Де в зеленій Буковині мчить ся синій Прут (І, с. 53); Буковино моя мила, мій солодкий краю! (І, с. 61); Як би крильця соколові мав я, сиротина, полетів бим, де зелена, люба Буковина (І, с. 62); Чом красна Буковина звенить від гучних нут (І, с. 76); То наша Буковина, наш срібноводий Прут. Тож вічно величай ся, цвити, співай, грими, мій рідний, милий краю, добром, красов, людьми! (І, с. 118–119); Ми могутими раз були, а наш край раз раєм цвив, а тепер народ наш славний на нїщо ся роздробив (І, с. 158); Лети, лети на Буковину, від мене поздоров дівчину! (І, с. 179); В чужій сторонці сохну, гину, лечу в край рідний, Буковину (І, с. 179); Процвітай, родимий краю, лиш просьвітов, поступом, як та цвітка серед мая! (І, с. 198); <...> за упокій тих душ козачих, що проливали свою кров і що хотіли розкувати наш край із</i>

		вікових оков (І, с. 209); Від Бистриці до Дністра стелить ся весни краса; виглядає, як той рай, буковинський милий край (І, с. 228); Той край, де славний Прут тече (І, с. 229); Мій краю милий, дорогий! Ти, люба Буковино, ти мого серця і душі і раю і родину! (І, с. 229); Сердечно молю ся щодня за тебе, рідний краю, щоб ти на віки величавсь красою, мій розмаю. Моя відрадо, краю мій, горджу ся я тобою; пролити з серця я готов за тебе кров всю мою (І, с. 229–230); І з нашого краю вдовин син неначе той дуб ся звалив, і кровію трави-мурави потоптані густо зросив (І, с. 319).
Батьківщина	- край прадідний - рідна земля - руська земля - рідне поле - рідна земля - рідна Буковина - любима вітчизна - Буковина ти моя	Чому ти серцю така миленька, рідна землице, моя Буковино? (І, с. 11); Вісти, що Буковина вже взяла в руки плуг і оре рідне поле, заросле лиш травов, І хоче, щоб родило воно нам збіжжє знов (І, с. 76–77); Я край один лиш знаю, одну лише ріку, для них бє серце в грудях, для них лиш я живу. Для них із мого серця усі пісні плывуть, – то моя Буковина, мій милий, синій Прут! (І, с. 118); Поля, потоки, скали і все прекрасне тут, – то моя Буковина, мій милий, синій Прут! (І, с. 118); Як зближалась з Перекопу, з Криму орда тих Татар і ногою оскверняла край прадідний, наш готар, то діди преславні наші обставали за людьми, боронили край свій рідний остров зброєв і грудьми (І, с. 175); Барвінком хтів я обмаїти мою любиму вітчизну (І, с. 227); Тіш ся, рідна

		<i>Буковино, вже кругом весна! (I, с. 228); Рідної землі в мішочку я на груди взяв (I, с. 342); Племя инше розведе ся на руській землиці (I, с. 372); Жий, Буковино ти моя! (I, с. 387).</i>
Мати	- ненька сива і сумненька - ненька засмучена, бідна - добра мати - ненька дорога - матір козацька - твоя матір - наша матір - наша мати - моя ненька	<i>Молодої Січи горді соколята, обійміть ся, пригорніть ся, як рідний брат брата. Буде молодіти, зорев румяніти наша рідна ненька сива і сумненька. Молодої Січи надіє прекрасна, пробуди ся, меш сияти, мов зіронька ясна! Ненька наша рідна, засмучена, бідна, з вами ся пробудить, пригорне до груди (I, с. 52); Люби ти віру, рідне слово і твою матір, Русь сьвяту! (I, с. 177); <...> потїймо милим звуком матір нашу, Русь сьвяту! (I, с. 120); <...> то непорочна Русь сьвята, то наша добра мати (I, с. 126); Люби ти віру, рідне слово і твою матір, Русь сьвяту! (I, с. 178); Буковино дорога, моя щира, рідна ненько! Лиш для тебе я жию, лиш для тебе бє серденько! Все на сьвітї ти мені: батько, матір і родина! (I, с. 197); Струями Прут нам каже так:» Тут з-поконвіку жив тот син, що матір Русь сьвяту над все, над все любив» (I, с. 198); Ти, моя ненько дорога, зелена Буковино, на сьвітї сїм мені ти все, мій раю і родинно! (I, с. 229–230); Від пригоди злої боронь Боже... а Ляхови та не довіряйте і про матір козацкую, Україну, дбайте (I, с. 300–301).</i>

Родина	- Буковина-родинонька	Тому, діти одної неньки, руки си подаймо, Буковині-родиноньці пісню заспіваймо! (І, с. 25); Буковино дорога, моя щира, рідна ненько! Лиш для тебе я живу, лиш для тебе бє серденько! Все на світі ти мені: батько, матір і родина! (І, с. 197); Мій краю милий, дорогий! Ти, люба Буковино, ти мого серця і душі і раю і родино! (І, с. 229); Ти, моя ненько дорога, зелена Буковино, на світі сім мені ти все, мій раю і родино! (І, с. 229–230); У турецьких шанях затріщали твери, впали кулі, й повалив ся не один, що вчора ще літав гадками в даль на Буковину, хиба зойкнув: »Родинонько, будь здорова — гину!» (І, с. 346).
Дружина	- гарна дружина - весела дружина - люба дружина - незабута дружина	Скажи сю тайну мому серденьку, гарна, весела, люба дружино! (І, с. 11); Скажи мені, Україно, сердешна сестрице, незабутая дружино, сизая орлице! (І, с. 28).
Сестриця	- сердешна сестриця	Скажи мені, Україно, сердешна сестрице, незабутая дружино, сизая орлице! (І, с. 28).
Частина України-Русі	- Русь-Україна - Русь мила - Русь славна - Русь буковинська - Русь свята - Русь непорочна - Русь - матір - Русь жива - вся Русь - ти Русь - Русь дрімала - Русь в'яла	<... > а душа моя убога під небо злітала і дивила ся на світ сей, на Русь-Україну!... (І, с. 72); І ти, Руси буковинська, довгий час дрімала та під льодом і снігами вяла і стогнала. Як природа, пробуди ся і до праці раз возьми ся! (І, с. 79); Руси мила, Руси славна. Бог поможе, хліб ся вродить (І, с. 80); Гей до труду, до роботи, най віджис Русь свята! (І, с. 119); Щоб

	- Русь стогнала - Русь збудилась - Русь працює - Русь люби - на Русі любо жити	пізнали, що збудилась і працює Русь сьвята, що весною все розцвилось від Черемши до Дністра (I, с. 120); <...> потіймо милим звуком матір нашу, Русь сьвяту! (I, с. 120); <...> то непорочна Русь сьвята, то наша добра мати (I, с. 126); Щоб розвивала ся красов, мов цвітка, Русь сьвята (I, с. 127); <...> рости і зрій, цілим стань мужем і Русь люби, як мати свою! (I, с. 177); Люби ти віру, рідне слово і твою матір, Русь сьвяту! (I, с. 178); Струями Прут нам каже так: »Тут зпоконвіку жив тот син, що матір Русь сьвяту над все, над все любив« (I, с. 198); <...> а із груди межи люди спів веселий льеть-ся:» Ой на Руси, милі братя, гарно, любо жити! (I, с. 201); Летом гордим соколика, пісне, вознеси ся і барвінком по всій Руси густо розстели ся! (I, с. 223); Напю ся гарно Cerevis, здасть ся Русь жива (I, с. 129).
Рай	- божий рай - милий рай - наш рай - той рай - мій рай - край раєм цвив	<...> дивно так не мріє, як у ріднім краю, в нашій милій раю (I, с. 14); <...> вітер так не віє, трава долинами так не зеленіє, як у руськім краю, в нашій милій раю (I, с. 14); І ходив би руским краєм, Українов, нашим раєм з водою що днини (I, с. 35); <...> в Буковині мило жити, мило й умирати В Буковині мило, любо, наче в божій раю! (I, с. 62); <...> щоб цвив наш рідний край, як цвив в часах минулих красою мов той рай! (I, с. 77); Нігде, лиш у нашій зеленім краю, у наших Карпатах, у нашій раю,

		у нашій Буковині. Де мильше поточок маленький шумить (І, с. 91); Ми могутими раз були, а наш край раз раєм цвив (І, с. 158); На сім світі божий рай, де край милий, Буковина (І, с. 197); Від Бистриці до Дністра стелить ся весни краса; виглядає, як той рай, буковинський милий край (І, с. 228); Мій краю милий, дорогий! Ти, люба Буковино, ти мого серця і душі і раю і родино! (І, с. 229); Ти, моя ненько дорога, зелена Буковино, на світі сім мені ти все, мій раю і родино! (І, с. 229–230).
Русини	- щирі русини - діти Руси - я русин - ти русин серце маєш і гулять знаєш	Гримуча піснь віщає високим небесам, що сонце правди й волі зійшло вже Русинам тим з над Дністра і Прута, вістить їм, що й вони пізнали, що правдиві і щирі Русини!... (І, с. 76); <...> вже сонце сходить ясно Русинам (І, с. 84); Таж ти Русин, серце маєш, коломийки гулять знаєш! Скрипка грає разом з басом, а ми гучно вихилясом потанцюєм, заспіваєм і журбу позабуваєм! (І, с. 115); Хліб наш насушний відобрать всі раді б Русинам (І, с. 198); <...> ти Румунка чистокровна, мов калина спіла, повна, а я Русин з гір, із гаю, мови вашої не знаю <...> (І, с. 210); Чорні хмари пощезали, діти Руси всі обнялись (І, с. 228); <...> і любов між Русинами вкорінилась (І, с. 229); <...> що Ляхи із Русинами давні спори вже забули і себе, як рідні братя, до серденька пригорнули (І, с. 253).

Буковинці	- посідали буковинці - звиватись буковинці вміють - буковинці сіють - понеслись буковинці - буковинці добувають - хлопці-буковинці	<i>Посідали Буковинці у тісні вагони, а пероном чути зойки, плач і жаль і стони (I, с. 341); Гей-же, хлопці, увихнім ся! щоб Турки-поганці знали, що звиватись Буковинці вміють і з мушкетів, карабінів густо гибель сіють! (I, с. 345); I понеслись Буковинці слави добувати (I, с. 345); Гей-же, хлопці, Буковинці! Штурмом треба взяти Глачинач той вражий і скалисті шанці (I, с. 345).</i>
Гуцульський народ	- я гуцул - гуцулики кучеряві - гуцули гожі - молод гуцул - гуцул-сиротина - гуцули-верховинці - гуцул бідолашний - столітні гуцули - молоденький гуцул - гуцул старий - гуцул сивий - гуцул бідолашний - гуцул нещасливий - гуцулики їсти посідали - гуцулики проминули, сперлися - гуцулики роздули - гуляють гуцулоньки - заплакав гуцул - гуцул не вернувся - покидає гуцул Буковину й верховину - їде гуцул - зажурився й засмутився гуцул - гуцул плаче - гуцули повертають - гуцул стоїть - гуцул проминув	<i>Віє вітер з Чорногори, схилив яворину, а я Гуцул з полонини мислю про дівчину (I, с. 21); Коло Кутів і Вижниці сплави поставали, Гуцулики кучеряві їсти посідали (I, с. 32); Плюсло кормило, сплави надходять, глибінь бездонну вже проминули, сперли ся в беріг Гуцули гожі, огонь на ватрі сильно роздули (I, с. 41); Де гуляють Гуцулоньки і присюди тнуть, чорногірські ластівоньки в двоє аж ся гнуть, там би вдарив я в бандуру <...> (I, с. 54); I заплакав молод Гуцул ревними сльозами (I, с. 57); Гуцул не вернув ся, з горя, з туги при Дунаю сердешний минув ся. Вража дівка ще й до нині в Чорногорі блудить (I, с. 57–58); Черемошом пливають сплави в далеку чужину, покидає гуцул бідний свою Буковину; Покидає верховину, де колись пишався, де з вірлами-соколами хлопцем уганявся за тов ланев, де в трембіту вигравав скалами (I, с. 232); Хоть ви милі, сині гори, і та полонина, –</i>

	- гуцул спочиває	утоплю ся в Чорнім морі, Гуцул-сиротина! (I, с. 232); <i>На зелену калиноньку пташка ме сідати про дівчину Катерину сироті казати, і про рідну Чорногору, незабутні гори, про Гуцулів верховинців, про ліси і бори</i> (I, с. 233); <i>Їде Гуцул бідолашний там, де Чорне море</i> (I, с. 233); <i>Зажурив ся, засмутив ся Гуцул старий, сивий, що на старість неборака такий нещасливий</i> (I, с. 236); <i>Плаче Гуцул у трембіту там на полонині</i> (I, с. 237); <i>Про камінь той говорять столітні Гуцули, що там раз проживала богачка свої дни</i> (I, с. 312); <i>Як з міста повертають до дому Гуцули</i> (I, с. 314); <i>Гуцул в павах тут стоїть, в новій сірачині кучерявий Волошин там у кожушині...</i> (I, с. 340); <i>Проминув те плесо скоро Гуцул молоденький</i> (I, с. 364); <i>У могилі молоденький Гуцул спочиває</i> (I, с. 367).
--	------------------	--

План-конспект інтегрованого уроку
(на матеріалі поетичних текстів С. Воробкевича)

Тема. Етикетні форми мовлення в поетичній спадщині Сидора Воробкевича.

Мета:

- навчальна: сформувати уявлення про етикетні форми української мови, які можна віднайти в творчості письменників, аналізуючи мову творів;
- розвивальна: естетичне відчуття слова;
- виховна: розуміння того, наскільки багатого є лексика письменника, яка містить й етикетні формули.

Обладнання: збірка поезій, мультимедійна дошка, проектор, ноутбук.

Тип уроку: інтегрований урок (українська мова та українська література).

Клас: 9.

Хід уроку

I. Організаційна частина:

- привітання;
- вшанування Героїв хвилиною мовчання (2014–2024 рр.);
- повідомлення теми та мети уроку.

II. Актуалізація опорних знань.

Слово вчителя. За умовами та змістом ситуації спілкування в системі українського мовленнєвого етикету розрізняють 15 видів стійких мовних висловів:

1. Звертання; 2. Вітання; 3. Знайомство; 4. Запрошення; 5. Прохання;
6. Вибачення; 7. Згода; 8. Незгода; 9. Скарга; 10. Втішання; 11. Комплімент;
12. Несхвалення; 13. Побажання; 14. Вдячність; 15. Прощання [1, с. 1]

III. Мотивація навчальної діяльності.

Слово вчителя. Метод «Асоціативний куш». Хто такий С. Воробкевич? Яка асоціація складається з цим письменником у кожного з вас? (на основі попередньо прочитаної біографії).

IV. Вивчення нового матеріалу.

Слово вчителя. Творчість видатного буковинця посіла визначне місце у культурному просторі Буковини та України в цілому. Тексти С. Воробкевича заслуговують на аналіз з різних сторін, чим ми сьогодні й будемо займатися.

Слово вчителя. Ввічливе ставлення до незнайомців, а то й друзів, виражається не тільки у поведінці зовнішній, але й внутрішній, тобто під час акту комунікації, як-от: *Знаєш ті гори, мій друже милий, де в зеленім гаю, якби при Дунаю, птахи, соловії співають* (с. 13); *Знаєш ті гори, мій друже милий, що ранком миленьким, вечером тихеньким сонце їх украшає, сердешно їх любить, до себе голубить* (с. 16).

Звертання – один із видів стійких мовних висловів системи українського мовленнєвого етикету, напр.: *Чому ти серцю така миленька, рідна землице, моя Буковино?* (с. 11); *Молодої Січи горді соколята, обійміть ся, пригорніть ся, як рідний брат брата* (с. 52); *Буковино дорога, моя щира, рідна ненько!* (с. 197).

Цікаво спостерігати як автор звернувся до України й Буковини, напр.: *Скажи мені, Україно, сердешна сестрице, незабута дружино, сизая орлице!* (с. 28); *Буковино моя мила, мій солодкий краю!* (с. 61). З кожним разом милозвучність звертання зростає: *Мій краю милий, дорогий! Ти, люба Буковино, ти мого серця і душі і раю і родину!* (с. 229); *Ти, моя ненько дорога, зелена Буковино* (с. 230).

Чуттєво звертається автор і до народу з своєрідним закличком: *Покажімо, милі братя, що не звів ся руский рід, що всьміхаєть-ся й над нами великоднй неба звід* (с. 120). Хоч не менш чарівно згадує й про кохану та почуття до неї, що асоціюються з раєм: *Я все тебе кохаю, мій милий, тихий раю, Ірино, Ірино, Ірино моя!* (с. 132).

Етикетною формулою на позначення краси зовнішнього вигляду цього краю можна вважати комплімент: *Бо в красній Буковині дух руський ся збудив, і мов ті*

моря хвилі по краю ся розлив (с. 77); *Гучно, бучно раз ся жило в краснім місті Чернівцях!* (с. 96), де красний – «прекрасний, чудовий» [СУМ, IV, с. 327].

Слово вчителя. Метод «Займи позицію». Завдання: накреслити таблицю, де в першій колонці буде контекст вірша С. Воробкевича, а в другій – потрібно записати цей уривок без етикетних формул. Як ви вважаєте, чи можна таким чином осучаснити поета?

Други мої милі,
орли і соколи,
не вернуть ся тоті часи
вже відай ніколи, -
коли ми в вечір з глибини серця
думочки рідні жваво співали,
аж милозвучно луги, дуброви,
рожа, калина ся розлягали.

Други ви мої, орли-соколи,
відай не верне час той ніколи!

Други мої милі,
орли і соколи,
не вернуть ся тоті часи
вже відай ніколи,
як ми співали з глибини серця
пісню за Гриця, за вечерниці,
за козаченьків і давну долю,
руту, любисток для красавиці.

Други ви мої, орли-соколи,
відай не верне час той ніколи! [3, с. 15].

Слово вчителя. Висловлюванням поваги вважаю наступне речення: *То наша Буковина, наш срібноводий Прут. Тож вічно величай ся, цвити, співай, грими, мій рідний, милий краю, добром, красов, людьми!* (с. 118–119).

Формули на позначення:

- прохання не співати: *Прошу тебе, соловію, пташино маленька, щоб так дуже ти у гаю не співав з-раненька* (с. 73); *Перестань ти, соловейку, у гаю співати* (с. 125);

- прохання пробудитися та діяти: *І ти, Руси буковинська, довгий час дрімала та під льодом і снігами вяла і стогнала. Як природа, пробуди ся і до праці раз возьми ся!* (с. 80);

- прохання об'єднатися: *Тому, діти одной неньки, руки си подаймо, Буковині-родиноньці пісню заспіваймо!* (с. 25).

Етикетна формула прощання теж присутня з віршах С. Воробкевича, напр.: *Він горює, він ридає: » Любочко, прощай! Незабаром нас звінчають там, де божий рай!...* (с. 121).

Вражає як буковинський письменник іменує загально-просторове позначення у зменшено-пестливій формі: *Тепер друг поточок стигне, замерзає, без потіхи всиротіле серце ся лишає* (с. 65). Це означає, що і до людей, і до природи ставився гуманно.

V. Систематизація та узагальнення знань і вмінь.

Слово вчителя. Отже, спостерігаємо у парадигмі поетичних текстів етикетні форми звертання, поваги, прохання, компліменти тощо. Вони виформовують ідіостиль письменника, тобто стиль написання, який притаманний саме С. Воробкевичу.

VI. Підсумки уроку.

Метод «Мікрофон».

Сьогодні я дізнався/дізналася ...

Мені було цікаво ...

VII. Домашнє завдання.

Проаналізуйте, які ще етикетні форми наявні в інших віршах збірки *Твори Ізидора Воробкевича. Львів : Вид-во товариства «Просвіта», 1909. Т. 1 : Поезії. 420 с.*

Література:

1. Формули ввічливості в системі мовного етикету українців. Лекція 2–3. Запорізький національний університет. URL: https://moodle.znu.edu.ua/pluginfile.php/154227/mod_resource/content/2/%D0%9B%D0%95%D0%9A%D0%A6%D0%86%D0%AF%202.pdf
2. Словник української мови : в 11 томах / за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980.
3. Твори Ізидора Воробкевича. Львів : Вид-во товариства «Просвіта», 1909. Т. 1 : Поезії. 420 с.